

Sveučilište u Zagrebu
Filozofski fakultet
Odsjek za germanistiku

Aleksandra Radaković

Hrvatski učitelji njemačkog jezika –
Ivan Filipović

Diplomski rad

Mentorica: dr. sc. Maja Häusler

Zagreb, studeni 2013.

Sadržaj

1. Uvod	3
2. Djetinjstvo i školovanje Ivana Filipovića.....	3
2.1. Školski rad Ivana Filipovića.....	5
2.1.1. Filipovićevi prijedlozi za poboljšanje obrazovanja učitelja.....	10
2.1.2. Filipovićevo doprinos organizaciji hrvatskog učiteljstva.....	11
3. Književno stvaralaštvo Ivana Filipovića.....	12
3.1. Ivan Filipović pisac za mlade.....	13
3.2. Ivan Filipović - pisac udžbenika, priručnika i rječnika.....	14
4. O Hrvatsko-njemačkoj besjedovnici.....	15
4.1. Usporedba Filipovićevo i Klaićevo priručnika.....	17
4.1.1. Prvi odjeljak	17
4.1.2. Drugi odjeljak.....	28
5. Drugi Filipovićevo jezični priručnik: Pomoćna knjižica za hrvatsko-njemačko jezikoslovje u pučkih učionah.....	43
6. Rječnici Ivana Filipovića.....	46
7. Zaključak.....	47
Popis literature	48
Zusammenfassung.....	50

1. Uvod

Tema ovog diplomskog rada je Ivan Filipović, učitelj njemačkog jezika, koji je živio i radio u Hrvatskoj u 19. stoljeću. Ivan Filipović je bio svestrana ličnost, uz svoj učiteljski poziv bavio se unapređenjem školstva i položajem učitelja. Njegova djelatnost je sveobuhvatna i od velikog povijesnog značaja za cjelokupan razvoj školstva u Hrvatskoj, koja je u 19. stoljeću dio Austro-Ugarske Monarhije. Ivan Filipović je bio osnivač mnogih učiteljskih društava, poput Saveza hrvatskih učiteljskih društava. Potrebno je istaknuti i Filipovićeve književni rad: iz njegove bogate bibliografije od velikog značaja za hrvatsko školstvo su sljedeći udžbenici i gramatike: *Slovnička čitanka*, *Početnica*, *Uporavnik (Upute za uporabu Početnice i Slovničke čitanke)*, *Hrvatsko-njemačka besjedovnica*, *Pomoćna knjižica za hrvatsko njemačko jezikoslovje u pučkih učionah*. Filipović je također autor *Žepnog rječnika hrvatskog i njemačkog jezika* i *Novog rječnika hrvatskog i njemačkog jezika* (I. i II. svezak).

Cilj ovog diplomskog rada je opisati sveobuhvatni pedagoški rad Ivana Filipovića, učitelja njemačkog jezika. Posebna pozornost će biti posvećena njegovim priručnicima *Hrvatsko-njemačkoj besjedovnici*, i *Pomoćnoj knjižici za hrvatsko njemačko jezikoslovje u pučkih učionah* i rječnicima.

U ovom radu najprije ćemo se osvrnuti na Filipovićeve biografiju, koja je važna za razumijevanje njegova cjelokupnog stvaralaštva. U trećem poglavlju kratko ćemo opisati Filipovićevo književno stvaralaštvo, koje se sastoji od dva spektra: prvi spektar uključuje knjige za mlade, a drugi udžbenike, priručnike i rječnike. U četvrtom poglavlju ćemo, kao što je navedeno podrobnije analizirati Filipovićeve *Besjedovnicu* i usporediti je s priručnikom slične tematike Filipovićeve suvremenika, Franje Klaića. U petom i šestom poglavlju koncizno ćemo analizirati Filipovićeve dvojezični priručnik i rječnike.

2. Djetinjstvo i školovanje Ivana Filipovića

Kako bismo bolje razumijeli životni put Ivana Filipovića važno je opisati u kakvoj je sredini odrastao. Ivan Filipović rodio se 24. lipnja 1824. u Velikoj Kopanici, koja se nalazila u sastavu Vojne krajine, što znači da je Filipović rano došao u doticaj s njemačkim jezikom. Filipović je odrastao u obrazovanoj učiteljskoj obitelji. Važno je naglasiti kako je obiteljsko intelektualno okruženje utjecalo na razvoj Filipovića kao ličnosti, posebno otac i ujak, o kojima će biti riječi. Trstenjak navodi da je Filipovićeve otac rođen 12. veljače 1802. godine u Beravcima, te da je trivijalnu školu završio u Velikoj Kopanici s odličnim uspjehom (Trstenjak: 67). Također ističe da je glavnu školu završio protiv volje svojih roditelja u

Vinkovcima, te da je zatim imenovan školskim vježbenikom, poslije školskim pomoćnikom, a zatim i carskim kraljevskim erarijalnim¹ učiteljem u njemačkoj općoj školi u Bošnjacima (1897: 66). Häusler objašnjava pojmove trivijalna i glavna škola i navodi da prema Općem školskom redu središte svake pokrajine mora osnovati glavnu ili normalnu školu, koja fungira i kao učiteljska škola. U sjedištima župa nalaze se trivijalne škole, u kojima se poučava čitanje, pisanje i računanje (Häusler: 21). Trstenjak nadalje opisuje obrazovni put Filipovićeve oca, te naglašava da je 1837. dobio namještenje u Velikoj Kopanici, gdje je radio kao narodni prosvjetitelj sve do umirovljenja 1864. godine (Trstenjak: 66). Radnu disciplinu i radne navike Filipović je usvojio od svog oca, čiji su učenici bili "na glasu kao najbolji pisari hrvatskoga i njemačkoga pisma" (Trstenjak: 67). Filipovićev ujak, Adam Filipović Heldentalski, upoznao je Ivana s preporodom i djelovanjem obitelji Brlić iz Slavenskog Broda, čiji je glavni predstavnik bio Ignjat Brlić². Šuba (1974: 41) navodi da je Adam Filipović još od ranije djelovao kao narodni prosvjetitelj, nastavljajući neposredno tradiciju Matije Antuna Reljkovića. Cuvaj (1910: 52 sv. 5) ističe da je Adam Filipović bio svećenik, pisac, pjesnik i izdavač. Priredio je za tisak treće izdanje Reljkovićeve *Satira*. Godine 1862. Adam Filipović je izdao *Stari i novi slavonski koledar*, koji je bio rado čitan. Osim Koledara, od ostalih djela poznata su mu tri spjeva *Tužba grozdja negrišnoga*, *Razgovor priproste*, te *Život Antuna Mandića*, đakovačkog biskupa³.

Kad je riječ o Filipoviću školovanju potrebno je istaknuti da je prva tri razreda trivijalne škole pohađao kod svog oca u Velikoj Kopanici. Munjiza navodi razloge zbog kojih je Filipović polazio trivijalnu školu, a jedan od njih je da je "trivijalna škola elitnija, bila je na njemačkom jeziku i omogućavala je nastavak školovanja" (Munjiza: 82). Filipović je već u ranoj dobi pokazao marljivost u školi. Trstenjak opisuje da je Ivan pak i u njemačkom jeziku krasno napredovao (1897: 74). Šuba opisuje kakve su bile prilike u krajiškim školama, koje je Filipović pohađao: "Poslušnost i pokornost bijaše glavna i osnovna vrлина koja se imala njegovati i razvijati u krajiškim školama, a bijaše i glavna briga svemoćne i vojne birokratije koja je čvrsto vladala nad svim i svakim" (Šuba: 35).

---

¹ Erarijalan, pridjev: erarski, erarni, erarijalan-, -lna, -lno- državni. Izvor: Bratoljub Klaić. Rječnik stranih riječi, Zagreb, 2007: 386.

² Ignjat Alojzije Brlić (1795. -1855.), hrvatski književnik i jezikoslovac. Autor je gramatike hrvatskog jezika na njemačkom jeziku (*Grammatik der illyrischen Sprache wie solche in Bosnien, Dalmatien, Slavonien, Serbien, Ragusa, etc. Gesprochen wird für Teutsche*). U doba prepoda suprostavio se Gajevoj jezičnoj reformi, predlažući ikavsko narječje Slavenskog Broda kao osnovu književnog jezika. Izvor: <http://proleksis.lzmk.hr/13648/> (Zadnji put pogledano 13. 8. 2013.).

³ <http://povijest.net/v5/zivotpis/hr-zivotopisi/2007/heldentalski/> (zadnji put pogledano 5. 8. 2013.).

Nakon završetka tri razreda trivijalne škole u Velikoj Kopanici, četvrti razred glavne škole pohađao je u Vinkovcima, gdje je 28. 10. 1836. završio tromjesečni tečaj za učiteljske pripravnike. Šuba navodi da je Filipovićev učitelj u glavnoj školi u Vinkovcima bio nadučitelj Antun Kuss⁴ (Šuba: 36). Filipović je zatim u Vinkovcima završio šest razreda gimnazije. U gimnaziji su mu predavali sljedeći profesori: Bolthausen, Brunner, Matskassy, Sebastijanović i Stimpel. Šuba ističe da nijedan učitelj, osim Sebastijanovića nije znao hrvatski jezik (Šuba: 36). Lončar opisuje da je Franjo Sebastijanović bio kateheta na vinkovačkoj gimnaziji (Lončar 1955: 418). Osim toga, Lončar navodi Filipovićeve misli o Franji Sebastijanoviću, u kojima on kritizira njegova jezuitska stajališta: "G. Sebastijanović, inače vrlo muž, koga ja cijenim i štujem, komu sam mnogo dužan, takodjer spada medju one, koji iz prenapetosti za katolicizam rođenu braću zavadjaju. Žao mi je, što ovo o njem moram reći; on je jezuita, što se toga tiče" (Lončar 1955: 418).

Nakon završetka gimnazije 1841. godine, Filipović nije bio u mogućnosti nastaviti školovanje "jer mu je otac imao samo 180 forinti godišnje plaće i još dva sina za školovanje" (Ogrizović: 10). Zbog takvih prilika, Filipović je prihvatio mjesto učiteljskog pripravnika na njemačkoj glavnoj školi u Vinkovcima.

2.1. Školski rad Ivana Filipovića

Prihvativši mjesto učiteljskog pripravnika u Vinkovcima Filipović je započeo svoj rad kao učitelj njemačkog jezika. Filipović je kao učiteljski pripravnik primao plaću od četiri forinte. Previšić ističe činjenicu "da je Filipović na taj način imao prilike upoznati teško stanje učiteljskog života, sumorne kulturno-prosvjetne prilike i školu koja nije bila ničija briga, zapuštena i u najvećem neredu" (Previšić: 63). Uz posao učiteljskog pripravnika, Filipović se stalno usavršavao i učio. U tom razdoblju, Filipović je revno radio i na svom književnom izričaju "u čemu ga je poticajima i uputama podupirao vinkovački župnik i književnik Mato Topalović"⁵ (Bačić Kranjec 1971: 338). Godine 1842. Filipović odlazi na preparandijalni tečaj u mitrovačku školu, koji je trajao devet mjeseci. Bačić Kranjec ističe da je Filipović u

---

⁴ Antun Kuss (1794. -1852.), učitelj Ivana Filipovića. Antun Kuss rodio se oko godine 1794. u Honigsteinu u Kranjskoj. Najprije je radio kao nadučitelj u Brodu na Savi, onda u Vinkovcima, gdje je u službi umro 25. rujna 1852. Izvor: <http://www.gospodarstvo-petricicevic.hr/ms15.html> (zadnji put pogledano 5. 8. 2013.).

⁵ Matija (Mato Topalović), župnik i književnik. Rodio se 1812. u Zdencima, umro 1862. u Gradišci. Najvažnija djela: *Misli rodoljubne c.k. austrijskoj vojsci, Pjesnička pokušenja. Narodne pjesme sabrane po Slavoniji*. Izvor: Cuvaj: 115, sv. 4.

Mitrovici "zavolio učiteljsko zvanje, jer je proširujući svoje obrazovanje sve više shvaćao vrijednost tog poziva" (Bačić Kranjec 1971: 338). Završivši tečaj zaposlio se kao učiteljski pomoćnik u Vinkovcima, a 1844. imeonovan je pomoćnikom glavne škole u Novoj Gradiški, gdje je primao mjesečnu plaću od pet forinti. U Novoj Gradiški stalno se usavršavao u struci i učio. Ogrizović ističe da se Filipović u Novoj Gradiški "povezao s nacionalno i rodoljubno orijentiranim društvenim i javnim radnicima" (Ogrizović: 10). Filipović se povezao s intelektualnim krugom, u kojem se nalazio i Mijat Riesel⁶, pedagog i poznatavej europskih jezika. Filipović je s Rieselom imao plodonosnu suradnju, o kojoj će biti riječi u kasnijim poglavljima. Godine 1852. Filipović je dobio namještanje na privatnoj školi Petra Zoričića⁷ u Zagrebu, gdje je predavao II. razredu, u kojem je bilo 32 učenika. Iz proglašavanja škole može se iščitati koji su predmeti bili zastupljeni u Zoričićevoj školi: naravoslovje, povestnica, zemljopis, gospodarstvo, rukotvorstvo, obširnije računstvo, risanje, mehanika, geometrie, hrvatski i njemački jezik (Cuvaj 1910: 409 sv. 2). Zoričić je školu otvorio 5. studenog 1849. i nazvao je „Dobra sjetva“. Ogrizović navodi da su Filipović i Zoričić bili vrlo dobri prijatelji, koji su sudjelovali u radu Matice (Ogrizović: 12). Nadalje, potrebno je naglasiti da je Zoričić cijenio Filipovićevo učiteljsko umijeće, stoga je "izdao Filipoviću dvije svjedodžbe, u kojima vrlo hvali njegovu odličnu učiteljsku sposobnost, revnost, blago postupanje, krasno ćudoredno vladanje, blagu i umiljatu ćud" (Trstenjak: 76). Filipović je na Zoričićevoj školi ostao raditi dvije godine i četiri mjeseca. O Filipovićevom bogatom kulturnom i prosvjetiteljskom radu za vrijeme boravka u Zagrebu će biti riječi u idućim poglavljima.

Nakon što je dvije godine proveo u Zagrebu, Filipović je uz pomoć Stjepana Ilijaševića⁸ dobio mjesto učitelja u Požegi, gdje je ostao devet godina (1854. -1863.). Filipović je u Požegi razvio svestranu djelatnost. Otvorio je učeničku knjižnicu, te se zalagao za ravnopravnost žena u obrazovanju. Filipović je namjeravao u Požegi otvoriti Učiteljski

---

⁶ Mijat Riesel (1809.- 1883.), pisac, filolog i prevoditelj. Nakon završetka studija u Pečuhu, najprije je bio učitelj u Novoj Gradišci, a zatim je radio kao profesor njemačkog, latinskog i grčkog na vinkovačkoj gimnaziji od 1852.-1868. Izvor: [http://www.biographien.ac.at/oebl/oebl R/Riesel Mijat 1809 1883.xml](http://www.biographien.ac.at/oebl/oebl/R/Riesel_Mijat_1809_1883.xml) (zadnji put pogledano 19. 8. 2013.).

⁷ Petar Zoričić (1816. - 1877.), profesor velike realke u Zagrebu. Službovao je u Vojnoj krajini kao trivijalni učitelj. Godine 1849. otvorio je u Zagrebu privatnu školu i stekao je u tom svojstvu velike pohvale. Napisao je jednu *Čitanku*, te *Zemljopis za III. razred realka* Izvor: Cuvaj 1910: 410, sv.3.

⁸ Stjepan Ilijašević (1814.-1903.), hrvatski pjesnik, pedagog i školski nadzornik. Rođen je u Oriovcu. Od 1843. radio je kao teolog na Zagrebačkoj Akademiji. Autor je prvog većeg pedagoškog djela na hrvatskom jeziku *Obuka malenih ili Katehetika na porabu učiteljem i svećenikom*. Izvor : <http://proleksis.lzmk.hr/27686/> (zadnji put pogledano 1.9.2013.).

zavod za žene, no u tome nije uspio. Ogrizović ističe činjenicu da je "Namjesništvo posebnim rješenjem zabranilo državnim učiteljima da pokreću, organiziraju i vode privatne školske institucije" (Ogrizović: 15). Filipović se u školi u Požegi zalagao za uvođenje trećeg razreda (u Požegi su naime, od 1835. do 1854. postojala samo dva razreda). Filipovićevom inicijativom i zalaganjem "1854. -1855. uveden je i treći razred, pa je tu školu podignulo c. kr. namjesništvo na glavnu školu" (Trstenjak: 76). Godine 1855. Filipović je otvorio i četvrti razred, te je za svoj rad dobio svjedodžbu.

Usprkos revnom prosvjetiteljskom radu, Filipović se morao suočiti s financijskim poteškoćama. Kao i svi učitelji u 19. stoljeću, živio je u teškim materijalnim prilikama, stoga je kako bi mogao uzdržavati svoju obitelj „davao privatne instrukcije i stalno bio zauzet“ (Munjiza 1994: 77). Svoje financijske poteškoće opisao je u pismu svom prijatelju Andriji Torkvatu Brliću⁹, sinu Ignjata Brlića:

Pomisli si samo, da ja plaću imam samo 420 f da u sadanje skupo vrijeme njom uzdržavati imam sebe, ženu i četvero djece. Toj zadaći zadovoljiti tom plaćom puka je nemogućnost, pa sam zato prisiljen sve svoje prosto vrijeme posvetiti privatnim instrukcijama, samo da kakogod pribavim potrebne za uzdržavanje obitelji. Tako sam vazda od jutra do 8 i 9 sati na večer neprestano u velikom jarmu, što me samo u svakom drugom plemenitom radu posve preprečuje, nego i moje fizičke sile tako napinje, da bi svako tomu naporu prije reda podleći mogao. A uz sav taj trud, kad bi još pošteno živjeti mogao, ne bi žalio, a kuburim da već gore ne može biti, a kraj sve kubure ipak svaki dan sve više i više u dug upadam (Lončar 1955: 465).

Iz ovog pisma možemo zaključiti da je neimaština jedan od razloga zbog kojeg je želio napustiti Požegu zajedno s obitelji. Upravo zbog toga Filipović se nadao namještenju gramatičkog učitelja na varaždinskoj realci, ali ga nije dobio. U to vrijeme otvorilo se slobodno mjesto na kaptolskoj školi u Zagrebu, te je "gradsko zastupništvo zaključilo da se ne raspisuje natječaj, nego da se premjesti, imenuje i postavi na to mjesto Filipović" (Ogrizović: 17). Duhovni stol se protivio toj odluci, zbog slobodarskih misli izrečenih u Filipovićevom djelu *Tobolac*, o kojem će kasnije biti više riječi. Duhovni stol je naime zahtjevao "da Filipović svoje pregrehe činom okaje i da javnim opozivom onih pogibljenih načela odrekne" (Trstenjak: 23). Filipović je to učinio, te je tako dobio namještenje na kaptolskoj školi u Zagrebu. Ponovnim dolaskom u Zagreb 1863. godine, može se reći da započinje Filipovićev

---

⁹ Andrija Torkvat Brlić (1826.-1868.), hrvatski publicist i političar. Za vrijeme studija prava u Beču objavio *Gramatiku ilirskog jezika* (1854). Njegovo najznačajnije djelo je *Dnevnik* pisan od 1844. do 1857. Izvor: <http://povijest.net/v5/zivotpis/hr-zivotopisi/2008/andrija-torkvat-brlic/> (zadnji put pogledano 1. 9. 2013.).

plodonosni društveni rad na podizanju novih škola, i unapređenju položaja učitelja. Filipović se zalagao "da učitelji sa svojih skupština pošalju Saboru zahtjev da im se odobri aktivno i pasivno pravo glasa, da i oni dobiju svoje zastupnike koji bi branili učiteljska prava i zastupali njihove interese" (Ogrizović: 16). Možemo zaključiti da je Filipović svojim djelovanjem bio reformator školstva, te je shvaćao da se kulturna zaostalost hrvatskog naroda može pobijediti unapređenjem kulture pomoću školstva. Bačić Kranjec upravo naglašava ovo Filipovićevo nastojanje: "Njemu je bilo jasno da treba najprije s jedne strane podići pučkog učitelja u socijalnom i stručnom pogledu a s druge strane reorganizirati pučku školu" (1965: 96). Munjiza nadalje opisuje društvenu položaj učitelja koji je u to vrijeme bio jako težak:

U to vrijeme ne samo da je učitelj bio u slabim materijalnim prilikama, nego je i njihov društveni status bio nizak. Učitelje s tadašnjom stručnom spremom nisu svrstavali u intelektualce, a on je, osim svojih redovnih učiteljskih poslova, često za istu plaću morao orguljati i zvoniti u crkvi, pa čak ponekad raditi i pomoćne poslove svećeniku (Munjiza 1994: 121).

Takav odnos između učitelja i klera možemo vidjeti i u Cuvajevu citatu:

Učitelj je vazda dužan svojem župniku i dotičnom kateheti svakom prilikom iskazati svoje poštenje (poštovanje) i preštimanje, on u školi mora biti uljudno ponizan, zatim u tumačenju katehetskog nauka, ne smije da se uzda odviše u svoj um niti se upušta u polemiziranje (Cuvaj: 149 sv. 3).

U Reviziji školskog zakona nalaze se trvdnje, koje potvrđuju opis teškog položaja učitelja uzrokovan lošim socijalno-društvenim uvjetima:

Učiteljski je posao u ono vrijeme bio vrlo težak i predstavljao je veliko iskušenje za one koji su se prihvaćali odgojnog rada. Od učitelja se naravno, u takvim okolnostima nije mogao očekivati neki bolji rad, neka pedagogija, kada je oni sami nisu dobro ni poznavali. Jer u ono vrijeme, svatko želi gospodariti učiteljem, ne samo mjesni nadzornik, nego čak i svaki odbornik i općinski pisar - bez obzira na to bio taj ili ne sposoban ili nadležan. Svatko je bio uvijek više spreman još malo učitelja prignijesti, nego li mu pomoći, više mu se gledalo oduzeti nego dati; radije mu slobodu stegnuti nego ga proširiti, zasluge umanjiti, a priznanja prešutiti. Ukratko, svi su oni bili spremni prije se na učitelja kamenom baciti, nego ga kruhom obdariti (Franković, Ogrizović & Pazman: 120).

Budući da je Filipović ove teške uvjete osjetio na svojoj koži, pokušao je prosvijetliti hrvatski narod opisujući stvarno stanje hrvatskog učiteljstva i stvarni život hrvatskog učitelja člancima pod imenom *Reakcija proti školstvu*, koje je objavljivao u časopisu „Napredak“. Filipović nadalje zamjećuje kako se i novinari na omalovažavajući način ophode prema pučkom učiteljstvu, a nisu svjesni problema s kojima se pučko učiteljstvo svakodnevno susreće:

Jednim se ipak rado zanimaju naše novine, makar što se i tiče pučkog školstva, a to je trošak, što ga narod žrtvuje za pučko školstvo. Ali u kakvih uslovih pučko učiteljstvo posluje, da jedan učitelj ima skoro redovito u jednoj sobi 150 - 200, pače često i po 300 djece radjeljene u četitri razreda, da je polazak školski gotovo neuredan, da i sadanja plaća jedva smaže za podmitivanje najnuždnijih životnih potreba, da je učiteljstvo većinom upravo nemoguće uz obični dodatak nabaviti si strukovnih spisa, to sve ili se ne zna ili se neće da zna (Filipović 1879: 197).

Previšić stoga ističe da se Filipović vrlo odvažno protivio svakom društvenom zapostavljanju učitelja, makar je zog toga često bio progonjen, u nemilosti pa i zatvaran (Previšić: 66). Osim toga, Filipović je predlagao učiteljima da se organiziraju i osnuju razna društva kako bi popravili svoj položaj, o čemu će biti više riječi u sljedećem poglavlju. Nakon što je proveo deset godina radeći na kaptolskoj školi, Filipović je 1873. počeo predavati na Višoj djevojačkoj školi u Zagrebu. Godine 1875. postao je školski nadzornik Zagrebačke županije, do umirovljenja 1877. godine. Dvorniković ističe da "Filipović bijaše i kao nadzornik u prvom redu učitelj, i to jamačno najnapredniji u svom nadzorničkom području" (Dvorniković: 878). Filipović je i kao nadzornik ostavio bitan trag u prosvjeti, izradivši *Naputak za županijske školske nadzornike*. U naputku je istaknuo "da školski nadzornici pri obilasku škola trebaju posvetiti najveću pozornost pedagoškoj, didaktičkoj i metodičkoj sastavnici svojega rada u školskoj organizaciji" (Nikić: 479). Važno je istaknuti da se Filipović u svom nadzorničkom radu koristio naprednim pedagoškim metodama, što možemo iščitati iz ovog citata: "Filipovićeva nadzornička djelatnost, njegov stil i metode rada bile su u tom razdoblju zasnovane na naprednim i slobodarskim načelima, ali, razumije se, utemeljene na idejnim postavkama tadašnje građanske pedagogije" (Demarin: 93).

2.1.1. Filipovićevi prijedlozi za poboljšanje obrazovanja učitelja

Svjestan teškog staleškog stanja učitelja Filipović je svesrdno radio na promjeni staleškog položaja učitelja, što je podrazumijevalo i promjene u obrazovanju učitelja, odnosno njihovo daljnje usavršavanje. Previšić ističe da je za Filipovića obrazovanje "daleko šira društvena potreba i put da se preko dobro obrazovanih učitelja i sam narod podigne iz kulturnoga zadnjaštva i mračnjaštva" (Previšić: 66). Važno je naglasiti da su pučke škole bile jako rijetke i da obrazovanje učitelja nije bilo sistematizirano. Munjiza ističe da su "učitelji regrutirani iz redova propalih đaka, oficira i orguljaša, te da je za učitelje tog vremena bilo dovoljno da znaju čitati i pisati" (Munjiza 1994: 118). Filipović se zalagao da učitelji imaju pravo na jednako obrazovanje kao i ostala zanimanja poput liječnika ili pravnika, te je smatrao da se učitelji moraju permanentno obrazovati. S tim u svezi, Filipović je predložio da "budući učitelji svladaju didaktiku, psihologiju, logiku, krasopis, predmetne metodike, sviranje na orguljama i ručni rad te da što više praktično vježbaju u učionici" (Nikić: 379). Iz ovog citata možemo zaključiti koliko je Filipović bio napredan u smislu suvremenog poimanja sposobnosti i znanja koje je svaki učitelj trebao posjedovati. Osim znanja učitelji trebaju i voljeti svoj posao. Filipović se stoga obraća svojim kolegama učiteljima ovim riječima: "Budite dakle učitelji u pravom smislu, ljubite svoju mladež, budite marljivi, obučavajte ih prema njihovoj naravi, budite neumorni u razlaganju, i doista ne će vam nigda trebati šibe u školi" (Trstenjak: 305). Filipović se također zalagao za obrazovanje žena, s posebnim naglaskom na njihovu pripremu za učiteljsko zvanje, što je bitan korak prema emancipaciji žena. Filipović je zastupao mišljenje da svaki učitelj mora prihvatiti izazov cjeloživotnog obrazovanja, koje je i danas neophodno u ovom poslu. Ovaj citat pokazuje Filipovićeve napredne shvaćanja:

Učitelj, dakle kad iz učiteljske škole iziđe, niti može da bude savršenim učiteljem, nego on mora da se nadalje i dok je živ i znanjem i iskustvom za svoje zvanje usavršava. Koji misli, da mu ništa više ne treba učiti, kad iz škole iziđe, i knjige se zbilja okani, od toga nikada ne će biti valjan učitelj, te je na putu, da za koju godinu ne samo zastari, nego i potpunom nezalico postane, jer znanje čovječje nigda ne miruje, uvijek napreduje, i tko s njim prestane napredovati, taj odmah počne i nazadovati (Trstenjak: 225).

2.1.2. Filipovićev doprinos organizaciji hrvatskog učiteljstva

Filipović se zalagao za poboljšanje učiteljskog statusa, što je podrazumijevalo i potrebu aktivnog i pasivnog prava glasa. Nikić ističe da je Filipović u ožujku 1861. godine pozvao učitelje da sa svojih skupština Saboru pošalju zahtjev da im se omogući aktivno i pasivno pravo glasa koje bi im omogućilo da i oni dobiju svoje zastupnike koji će se boriti za poboljšanje njihovog materijalnog i socijalnog statusa (Nikić: 374). Kako bi potaknuo već spomenuto cjeloživotno usavršavanje nastavnika Filipović je poduzeo sljedeće korake: poticao je osnivanje kotarskih učiteljskih društava, osnovao je Hrvatski-pedagoško književno zbor i organizirao Savez hrvatskih učiteljskih društava u Zagrebu 1877. godine. Kako bi poboljšao težak materijalni položaj hrvatskih učitelja, "kao način pomoći pri školovanju djece učitelja, Filipović 1865. godine osniva Učiteljsku zadrugu" (Munjiza 1998: 203). Lončar ističe da su se oko Filipovića u Zadruzi okupili: Skender Fabković¹⁰, Ljudevit Modec¹¹ i Vjenceslav Marik¹² (1959: 377). Učiteljska je zadruga također pokrenula pitanje preustroja pučke škole, te je stoga sastavljen Ustav pučke škole u trojednoj kraljevini (Lončar 1959: 377).

Svoju bitnu ulogu u Učiteljskoj zadruzi Filipović je pokazao organizacijom hrvatskih učiteljskih skupština. Prva opća hrvatska učiteljska skupština održana je krajem kolovoza 1873. godine u Zagrebu. Skupština je održana u HNK-u uz prisustvo 1000 učitelja iz cijele Hrvatske i inozemstva (Češka, Poljska, Austrija, Njemačka, Crna Gora i Srbija). Prema Vukasoviću prva skupština je "odredila stav učiteljstva prema ulozi škole u društvu i prema pravima i dužnostima učiteljskog staleža" (Vukasović: 28). Na Drugoj učiteljskoj skupštini, održanoj u Petrinji 1874. raspravljalo se o novom školskom zakonu. Treća učiteljska skupština održala se u Osijeku 1878. godine uz nazočnost od 600 delegata iz cijele Hrvatske. Svojim svesrdnim djelovanjem na području poboljšanja materijalnog statusa učitelja, Filipović je, možemo zaključiti zaslužio epitet „oca hrvatskog učiteljstva“.

---

¹⁰ Skender (Aleksandar) Fabković (1826. -1905.), hrvatski učitelj, pisac, pedagog i novinar. Uređivao je „Napredak“ kao blizak suradnik Ivana Filipovića. Izvor: Franković, Ogrizović & Pazman: 419.

¹¹ Modec Ljudevit (1844. -1897.), prvak hrvatskog učiteljstva. Obnašao je dužnost ravnatelja učiteljske škole u Zagrebu i urednika časopisa „Napredak“ (1873. -1895.). Suradivao s Ivanom Filipovićem u izradi *Novog rječnika hrvatskog i njemačkog jezika*. Izvor: Cuvaj 1910: 243 sv. 4.

¹² Vjenceslav Marik (1831. -1895.), učitelj i književnik. Zajedno s Ivanom Filipovićem pokretač Učiteljske zadruge. Izvor: Franković, Ogrizović & Pazman: 435.

3. Književno stvaralaštvo Ivana Filipovića

Budući da je odrastao u obitelji koja je također bila naklonjena književnom stvaralaštvu, Filipović je počeo pisati u ranoj mladosti. Njegovo prvo stvaralačko djelo bila je zbirka crtica i bilježaka pisana na latinskom jeziku. Nikić tako navodi da je Filipović "već kao devetnaestogodišnjak, u dobro uvezanoj bilježnici, koja je nosila naslov *Liber anotationum Joannis Filipović Anno 1842; zabilježio više crtica i pjesama*" (Nikić: 380). Nakon završetka školovanja, Filipović je počeo pisati domoljubne pjesme budnice. Prva Filipovićeva pjesma *Mome rodu o novom godu* tiskana je u drugom broju Gajeve „Danice“. Munjiza ističe da Filipović u ovoj pjesmi "izražava nezadovoljstvo što dugo spavamo pod tudjinskom upravom" (1994: 185). Ostale domoljubne pjesme tiskane u „Danici“ bile su: *Danici i braći slavenskoj, Pokraj Save i Riječi mladoj braći*. Ostale Filipoviće pjesme imale su odgojni karakter, a to su: *Tri leptira, Mladoj naravi i Potlam nauka*. U pjesmi *Mladoj naravi* Filipović na slikovit način poziva mladež da iskoristi svoje potencijale i uživa u ljepoti mladosti, što je vidljivo iz sljedećih stihova:

Oj, naravi mlada,
U teb radost vlada!
Njoj je sada hora
Po zelenih gora ... (Žigić: 18).

U pjesmi *Potlam nauka* Filipović savjetuje mladež da s radošću prihvati školske obveze, koje im donose tjelesni i duševni napredak, što možemo iščitati iz sljedećih stihova:

Hajde, da se veselimo,
Dokončana dnevnicica je:
Radost k poslu tijelo krijepi,
I napredak svemu daje ... (Žigić: 20).

Ove dvije pjesme dio su Filipovićeve zbirke *Mali tobolac raznog cvětja za mladu i pomnjivu mladež naroda srbsko-ilirskoga*, o kojoj će biti riječi u idućim poglavljima. Žigić navodi da pjesmu *Mladoj naravi*, možemo nazvati prvom hrvatskom dječjom pjesmom, te ističe da je "njezin živi ritam motivirao poznatog hrvatskog kompozitora Vatroslava Lisinskog koji ju je 1852. uglazbio prema početnom stihu pjesme" (Žigić: 127).

Cuvaj ističe da su navedene Filipovićeve pjesme "prožete patriotskim i moralnim duhom, odlikuju se lijepim jezikom, lijepom dikcijom i savršenom formom" (Cuvaj: 5 sv.5).

Za vrijeme Bachova apsolutizma, godine 1852. u 38. broju časopisa „Neven“ tiskana je Filipovićeva pjesma *Domorodna utjeha*. Filipović je zbog sadržaja domoljubne pjesme, u kojoj je prikazana atmosfera pod apsolutizmom, zajedno s urednikom časopisa proveo šest mjeseci u zatvoru (2. 8. 1853. - 2. 2.1854.). Filipović je ovim stihovima opisao stanje naroda pod Bachovim apsolutizmom:

Domoroci! Što ste tužni,
Što ste duhom svi klonuli
Što ste múkom umuknuli,
S koje tuge i nevolje?

Zato - što se nalazimo
Na ogromnih razvalina
prošasnijeh od godina,
Krasnih sanki, krasnih želja? (Žigić: 24).

U zatvoru je napisao djelo *Pedagogijske iskrice*, koje se sastoji od 49 poglavlja. Cuvaj ističe da djelo "sadržaje u sebi mnogo lijepih i naprednih misli, kao da je u današnjim prilikama pisano" (Cuvaj: 7 sv. 4). Čajkovec navodi da Filipović u njima raspravlja u kraćoj formi o glavnim pedagoškim pitanjima, na primjer: *Šiba u školi, Djetinja ljubav, Škola i kuća, Učiteljsko zvanje* (Čajkovec: 52). Osim lirskih pjesama Filipović je u časopisima „Neven“, „Danica“ i „Smilje“ objavljivao pripovijetke poput: *Smrt i siromak, Turski car i fratarski kuhač, Smrt usuda, Mudra ženska glava, Oklada šijačkoga ježa*.

3.1. Ivan Filipović - pisac za mlade

Kao što je već navedeno u prethodnom poglavlju, Filipović je shvaćao da knjiga može prosvjetliti hrvatsku mladež. Budući da je shvaćao važnost obrazovanja mladih, Filipović je preveo niz pripovijedaka njemačkih književnika Franza Hoffmana i Christopa Schmida. Godine 1865. preveo je Franje Hoffmana *150 čudorednih pripovjedakah za mladež obojega spola*, a dvije godine kasnije *Sto malih pripovjedaka za mladež Kristopa Šmida*. Žigić navodi da je Filipović tadašnjim malim čitateljima želio pružiti prikladnu lektiru na hrvatskom jeziku (Žigić: 127). Osim s njemačkog jezika, Filipović je zajedno s Mijatom Rieselom prevodio romane s engleskog i francuskog jezika poput *Elizabeta ili prognanici u Sjeveriji* (s francuskog) i *Wakefieldski župnik* (s engleskog). Filipović je 1850. godine izdao već spomenuti *Mali tobolac raznog cvjetja za dobru i pomnjivu mladež naroda srbsko-*

ilirskoga. Tobolac se sastojao od četiri tematske cjeline: 1. Pjesama, 2. Malih pripovjedaka, 3. Mudrih izričenja i 4. Domorodnih misli. *Tbolac* se osim pripovjedaka, kao što je već navedeno u prethodnom poglavlju sastojao i od Filipovićevih pjesama, koje su imale moralističko-didaktički značaj. Primjeri takvih pjesama su *Dobra odluka, Pobuda k pomnji, Posao, Društvenost, Milosrđe*. Iako je bio učitelj njemačkog jezika, Filipović nije zaboravljao važnost svog materinjeg jezika, te je u četvrtom dijelu *Tbolca* poručio mladeži da poštuje i ljubi slavenski jezik. Također se u predgovoru obraćao i narodu govoreći da je djelo napisao iz ljubavi prema njemu i njegovoj "nevinoj, tuđinstvom još neotrovanoj mladeži u kojoj nam sva naša nada bolje, moralne i materijalne budućnosti počiva" (Bačić Kranjec 1971: 350). Filipović se u članku *O Vjerozakonu* izdanom u *Tbolcu* zalagao za vjersku snošljivost. Bačić Kranjec navodi da je Filipović "tumačio kako sve vjere imaju istu svrhu te ne treba praviti među ljudima nikakve razlike" (Bačić Kranjec 1971: 356). Na takve slobodoumne misli oštro je reagirao Duhovni stol, te se Filipović morao javno odreći svojih uvjerenja. Autorsku zbirku pripovjedaka *Jagodnjak* Filipović je objavio 1878. među kojima se nalaze pripovijetke *Nikola Šubić Zrinski* i *Kraljević Marko*. Ogrizović navodi "da mu je namjera bila da kroz njih djeluje na omladinu, da u nje potiče požrtvovnost, patriotizam" (Ogrizović: 86).

3.2. Ivan Filipović - pisac udžbenika, priručnika i rječnika

Važan događaj u životu Ivana Filipovića predstavlja 1851. godina. Filipović se tada nalazio u Zagrebu, gdje je učiteljevao u već spomenutoj privatnoj školi Petra Zoričića, kad je "pozvan u povjerenstvo, što ga je sazvalo carsko kraljevsko namjestništvo i njemu je povjereno da napiše *Prvu slovničku čitanku*, što ju je izdalo bečko ministarstvo" (Cuvaj: 7 sv. 2). Filipović je potom 1855. izdao *Uporavnik za početnicu i čitanku u prèvom razredu katoličkih učionah u carevini austrijskoj*, kako bi metodičkim uputama učitelje i pripravnike pripremio za pravilnu uporabu čitanke i početnice. *Uporavnik* se sastoji od četiri dijela (prvi razděl, drugi razděl, tretji razděl, četverti razděl). Prvi dio sastoji se od općih podataka u kojima se opisuje što se sve uči u pučkoj školi (govorenje, pisanje, kako se ima čitati, kako se dète uči materinji jezik, obuka u pučkoj školi osniva se na zorovih, pismena vèžbanja, zabavljanje dèce). Drugi dio bavi se uporabom (uporavljanjem) *Početnice*, u što se ubrajaju sljedeće stavke (priprava k obuci čitanju i pisanju, poznavanje samoglasnikah, poznavanje suglasnikah, poznavanje velikih pismenah, obuka u imenovanju pismenah i sricanje). Filipović u drugom dijelu objašnjava i značenje Stènna Početnice (Bandfibel) "koja služi za olakšavanje prève obuke u čitanju. Ona je tako uređjena, da ju i prije i zajedno s Početnicom upotrèbiti može učitelj, dèržao se on načina sglasivanja ili pako načina sricanja" (Filipović 1855: 60). Treći dio bavi se uporabom (uporavljanjem) *Slovničke čitanke* pri čemu

se pozornost daje sljedećim stavkama: znamenkama ilirskih glasova, metodičkim uputama za obradu pripovjedaka, primjerice *Spasitelj i djeca*. U četvrtom se dijelu nalaze napjevi pjesama u *Slovničkoj čitanci* (zajedno s notama i tekstem). Primjeri napjeva su: *Radost na polju*, *Molitva posle nauka* i *Carevka* (pjesma o Monarhiji). Filipović je sastavio i *Pismovnik* 1868. godine te *Kratku stilistiku za građanske i djevojačke više škole*. Filipović je autor *Žepnog rječnika hrvatskog i njemačkog jezika*, koji je napisao 1870. u suradnji s Ljudevitom Modcem i Đurom Deželićem. Godine 1875. napisao je *Hrvatsko-njemački rječnik*, koji se sastoji od dva sveska. Filipović je 1879. godine napisao važan priručnik objavljen pod naslovom *Hrvatsko-njemačka besjedovnica*, uz koji je izdao zasebnu knjigu *Aufgabenschlüssel zur kroatisch-deutschen Konversations-Schule* odnosno rješenja dvojezičnih vježbi, koja su se nalazila u navedenom priručniku.

4. O Hrvatsko-njemačkoj besjedovnici

Hrvatsko-njemačka besjedovnica. Metodička uputa za praktično naučanje hrvatskog i njemačkog društvenog jezika. Kroatisch-deutsche Konversations-Schule. Eine methodische Anleitung zur praktischen Erlernung der kroatischen und deutschen Umgangssprache. objavljena je 1869. godine u tiskari Lava Hartmana. Važno je naglasiti da je cijela knjiga napisana dvojezično, hrvatskim i njemačkim jezikom, dvostupačno, pa se mogla rabiti i u suprotnom smjeru, dakle i za učenje njemačkog jezika. Filipovićeva knjiga pisana je u tradiciji glosara, odnosno rječnika složenih po tematskim cjelinama. U predgovoru autor naglašava po čemu se njegova knjiga razlikuje od drugih knjiga slične tematike ističući da ona nije "samo suhoparna sbirka rieči", jer donosi kontekstualizirani jezični materijal u rečenicima i tekstovima, čime se "pravo znamenovanje rieči najsigurnije i tek iz saveza mislih podpuno shvatiti može" (1869: 4). Filipović, zatim detaljnije opisuje po kojem su principu sastavljene ostale zbirke razgovora, u kojima se "stavkah i izrazah mehanički naučiti imaju, da se što brže bez traga i stalna uspjeha iz pameti opet izvjetre, dapače često i same posve robske prevode iz inih jezika sadržavaju" (1869: 4). Autor također navodi cilj ove knjige, navodeći da se "iz zadanog poznatoga novo nepoznato samostalno izvoditi i tvoriti ima: to pobuđuje duh, djeluje plodonosno, i dovodi sigurno k željenom cilju: da si naime samotvornim kretanjem, pribavimo lahkoću, okretnost i pravilnost u izrazu" (1869: 8). Naposljetku, Filipović u predgovoru utvrđuje da se njegova knjiga može koristiti kao svojevrsan nastavak na dobro

primljen udžbenik hrvatskog jezika autora Franje Klaića¹³ pod imenom *Praktischer Lehrgang der kroatischen Sprache. Nach der natürlichen Sprachmethode zum Schul -, Privat - und Selbstunterricht*, izdanog 1867. godine. Autor je knjigu namijenio govornicima njemačkog jezika, koji žele naučiti hrvatski jezik.

Filipovićev priručnik sastoji se od 423. stranice. Primarno je orijentiran na svladavanje termina bitnih za konverzaciju na hrvatskom ili njemačkom jeziku. Priručnik je podijeljen na tri dijela (odsjeka). Prvi odsjek podijeljen je na tri različite tematske cjeline, odnosno poglavlja. Prva tematska cjelina nosi naziv *U obćenju potrebni nagovori, Die in der Konversation üblichen Anreden*, dok druga tematska cjelina obrađuje *Najobičnije pozdrave, odnosno Die gebräuchlichsten Grußformeln*. Možemo zaključiti da Filipović u ove dvije tematske cjeline čitateljima daje rečenice koje se mogu upotrijebiti u određenim pragmatičkim situacijama za izražavanje govornih intencija odnosno komunikacijskih funkcija.

Filipović, dakle navodi sve izraze koji su potrebni u svakodnevnoj komunikaciji 19. stoljeća (od prisnih prijateljskih odnosa, oslovljavanja pri upoznavanju, od obraćanja velikodostojnicima (crkvenim, kraljevskim) ili poznancima. Navedeni izrazi vjerno opisuju sliku društvenog sloja 19. stoljeća i njihovu međusobnu interakciju. Treće poglavlje prvog odsjeka obrađuje *Najobičnije izraze u društvenom obćenju, Die gebräuchlichsten Redensarten im gesellschaftlichen Umgange*, koje se sastoji od 15. potpoglavlja, a obrađuje različite konverzijske situacije, poput traženja isprike, zahvaljivanja, iskazivanja ljubavi, razumijevanja razgovora, izražavanja veselja. U drugom odnosno glavnom odjeljku *Besjedovnice Razgovori o predmetih svakdanjeg (običnog) života, odnosno Gespräche über Gegenstände des gewöhnlichen Lebens* Filipović u 67. potpoglavlja daje razgovore koji se mogu upotrijebiti u raznim situacijama. Filipović najprije opisuje osobna iskustva govornika njemačkog jezika, koji uče hrvatski jezik, te zatim prelazi na teme svakodnevne komunikacije poput vremena, kupnje, ženskih poslova, provođenja slobodnog vremena. Zadnji odjeljak drugog dijela *Besjedovnice* sadrži dulji tekst o gradu Zagrebu. Tekst je smješten u fiktivnu situaciju dolaska stranca u Zagreb: jedna osoba dolazi u Zagreb a druga ju dočekuje i poput turističkog vodiča priča o Hrvatskoj i pokazuje gradske znamenitosti. U trećem dijelu *Besjedovnice* Filipović uključuje *Vježbe za čitanje i razgovori ćiriliskim pismenima (Leseübungen und Gespräche mit cyrillischen Lettern)*. Treći odsjek sastoji se od devet potpoglavlja. U prvom potpoglavlju Filipović upoznaje čitatelja s ćirilničnim pismom i nakon toga prelazi na tematske cjeline, koje su povezane sa svakodnevnim životom: O domaćih životinah (Von den Haustieren), S konjotrčcem (Mit dem Pferdehändler), O ribarenju (Vom

---

¹³ Klaić Franjo (1819. -1887.). učitelj njemačkog jezika i zemaljski školski nadzornik. U 14. godini postao je školskim pomoćnikom u rodnom mjestu. Školovao se u Beču, gdje je stekao sposobnost za podučavanje slijepe i gluhonijeme djece. Izvor: Cuvaj 1910: 181 sv. 2.

Fischfange), O ptičarenju (Vom Vogelfange), O lovu (Von der Jagd), S liečnikom (Mit einem Arzte), Sa zubarom (Mit einem Zahnarzte), O požaru (Vom Schadenfeuer), Krštenje, svadba, pokop (Taufe, Hochzeit, Begräbnis).

4.1. Usporedba Filipovićevo i Klaićevo priručnika

Budući da su Klaić i Filipović napisali knjige slične tematike, u sljedećim poglavljima ćemo se baviti usporedbom ovih dvaju priručnika (njihovih dvaju odsjeka). Klaićevo priručnik sadrži 213. stranica i podijeljen je na tri dijela, odnosno poglavlja. Podjednako je orijentiran na usvajanje osnovnih gramatičkih pravila hrvatskog jezika, ali i na ovladavanje osnovnim i složenijim konverzacijskim uzorcima. Filipović, za razliku od Klaića, ne daje gramatička objašnjenja već je orijentiran na ovladavanje govornim sredstvima. Tematske cjeline konverzacijskog dijela Filipovićevo priručnika, slične su Klaićevim, te možemo pretpostaviti da je Klaićevo priručnik, koji je tiskan 1867. godine imao utjecaja na Filipovićevo priručnik. Klaić u svom priručniku obrađuje jednostavnu i složenu rečenicu. Vidljivo je da oba autora smatraju da je intuitivno učenje jezika korisnije od kognitivnog učenja, te stoga i baziraju svoje priručnike na konverzacijskoj podlozi. U ovoj analizi samo ćemo se početno osvrnuti na Klaićevo načina predstavljanja gramatičkih cjelina, dok će glavno težište biti na analizi konverzacijskih odsječaka.

4.1.1. Prvi odjeljak

U prvom i drugom odsjeku *Besjedovnice* Filipović navodi, kao što je već rečeno „U obćenju potrebne nagovore“ i „Najobičnije pozdrave“ počevši od pojedinačnih elemenata, koji se spajaju u veće cjeline. Filipović, dakle najprije navodi izraze oslovljavanja i pozdrava, koji su potrebni za izražavanje pragmatičkih i komunikacijskih ciljeva. Pozdravi su svjetovnog i duhovnog karaktera. Najvažniji izrazi će biti prikazani u Tablici 1 i Tablici 2. Filipović također govornicima njemačkog jezika približava značenje riječi pobratim, što nam dokazuje da autor obraća pozornost na kulturalne razlike, te ih želi približiti svojim čitateljima.

Klaić u prvom dijelu uz gramatički prikaz jednostavne rečenice, koji će biti objašnjen kasnije, također navodi najvažnije pozdrave svjetovnog karaktera, a izostavlja izraze oslovljavanja. Klaić koristi slične izraze kao i Filipović, te na taj način čitatelj stječe uvid u način komunikacije ljudi u 19. stoljeću. Izrazi pozdravljanja koje navodi Klaić će biti predstavljeni u Tablici 3.

Tablica 1 ¹⁴Izrazi oslovljavanja

Prijatelju! (prijane, prijače)!	Freund!
Zemljače (domoroče)!	Landsmann!
Brate (braco, brajane, brajko ,bajo, bačo)!	Bruder!
Ti.	Du.
Vi.	Sie.
Pobratim! (pobro)!	Halbbruder! ¹⁵
Vaša milosti! Milostivi gospodine!	Euer Gnaden! Gnädiger Herr!
Vaša grofofska milosti!	Euer gräfliche Gnaden!
Vaša visost!	Eure Hoheit!
Vaša prejasnosti!	Eure Durchlaucht!

Tablica 2 ¹⁶Pozdravi duhovnog i svjetovnog karaktera

Pomoz Bog!	Gott helf! Gott zum Gruß!
Hvaljen Isus!	Gelobt sei Jesus!
Sluga sam ¹⁷ pokoran (ponizan)!	Gehorsamer Diener!
Sluga sam Vaš!	Ihr Diener!
Imam čast, svoj naklon učiniti!	Ich habe die Ehre, mein Kompliment zu machen!
Preporučujem se (izručam se)!	Ich empfehle mich!
Na zdravlje! Zdrav bio (zdravi bili)!	Zur Genesung!
Ljubim ruke, milostiva gospodjo (gospodjice, gospodično)!	Küss' die Hand, gnädige Frau (Fräulein)!

Tablica 3 ¹⁸Pozdravi svjetovnog karaktera

Sluga pokoran!	Ergebener Diener!
Službenica.	(Ihre) Dienerin.
Moj naklon.	Mein Kompliment.
Dobar dan!	Guten Tag!
Preporučam se!	Ich empfehle mich!
Milostovi gospodine!	Gnädiger Herr!
Želim Vam čestite blagdane!	Ich wünsche Ihnen glückliche Feiertage!
Milo mi je što Vas vidim.	Es freut mich, sie zu sehen.

¹⁴ Filipović 1869: 1

¹⁵ Wenn man in der Not jemanden beschwört, ihm Bruder zu sein, d. h. dass er ihm beschwört, ihm Bruder zu sein, d. h. dass er ihm helfe, und er ihm diese Hilfe leistet, so heißen sich solche dann gegenseitig "pobratime", ein zum Bruder gemachter, ein Halbbruder. Solche Verbrüderungen geschehen bei den Kroaten und Serben auch außerdem mit besonderen Zeremonien. (Filipović 1869: 2).

¹⁶ Filipović 1869: 4

¹⁷ Sam und vaš können auch wegbleiben (Filipović 1869: 4).

¹⁸ Klaić 1904: 11

Klaić u prvom dijelu prvog gramatičkog odjeljka koji je podijeljen na „razine“ (Stufe) objašnjava pojam jednostavne rečenice (der einfache Satz), tako što povezuje tematsku cjelinu poljoprivrednih poslova i na taj način objašnjava konjugaciju glagola graben (kopati), weiden (pasti) i ackern (orati), pri čemu daje hrvatske i njemačke ekvivalente nastavaka (das Zeitwort in der Gegenwart, in welchem auch das Subjekt enthalten ist). Klaić, dakle najprije čitateljima daje primjere, koji će im pomoći u razumijevanju gradiva. Konjugacija glagola će biti predstavljena u Tablici 4.

Tablica 4 ¹⁹Konjugacija glagola kopati

ich grabe (ja) kopam	wir graben (mi) kopamo
du gräbst (ti) kopaš	ihr grabet (vi) kopate
er, sie, es gräbt (on, ona, ono) kopa	sie graben (oni, one, ona) kopaju

Klaić nakon konjugacije glagola objašnjava jedninu i množinu imenica, dajući primjere: *Gast gost gosti, Herr gospodar gospodari, Hirsch jelen jeleni*. Potrebno je naglasiti da Klaić također upoznaje čitatelje s gramatičkom cjelinom direktnog objekta (Ergänzung des Satzes durch den Wenfall des Hauptwortes oder des persönlichen Fürwortes). Klaić objašnjava čitateljima da direktni objekt odgovara na pitanja koga? (wen?) i što? (was?) Zatim daje pregled imenica u jedninu i množinu (objašnjavajući razliku između živog i neživog bića) i konjugaciju osobnih zamjenica (naglašenog i nenaglašenog oblika) koristeći kao primjer rečenicu: Der Vater sieht²⁰- Otac vidi:

Što (was)? Einzahl

selo das Dorf

sunce die Sonne

jelena den Hirschen

Mehrzahl

sela die Dörfer

sunca die Sonnen

jelene die Hirschen

Koga (wen)? Einzahl

mene (me) mich

tebe (te) dich

sebe (se) sich

njega (ga) ihn

Mehrzahl

nas uns

vas euch

-

¹⁹ Klaić 1904 :13

²⁰ Klaić 1904: 14

nj (ju)

sie für alle dre Geschlechter sie njih (ih)

njega (ga) es

Nakon gramatičke cjeline, Klaić prelazi na već spomenutu konverzacijsku cjelinu poljoprivrednih poslova i pritom kao uvod daje popis najvažnijih riječi za tu cjelinu (imenica i glagola)²¹, primjerice: *Landmann seljak (-aci)*, *Acker njiva*, *Regen kiša*, *Jäger lovac (-vci)*, *verwunden raniti*, *begiessen polijevati*. Filipović zatim daje vježbu prevođenja s njemačkog na hrvatski jezik, u kojoj se utvrđuje usvojenost vokabulara u tematskoj cjelini kao i ovladavanje direktnim objektom. Vježba se nalazi na kraju tematske cjeline, a rješenja kao i kod Filipovića, u zasebnoj knjižici imena *Schlüssel zum praktischen Lehrgang der kroatischen Sprache: nach der natürlichen Sprachmethode: zum Schul -, Privat - und Selbstunterricht* (izdanje 1910). Primjeri vježbe će biti prikazani u Tablici 5.

Tablica 5 ²²Primjeri vježbi na njemačkom jeziku i rješenja na hrvatskom jeziku

Der Landmann bearbeitet den Acker.	Seljak obrađuje njivu.
Der Regen befeuchtet die Erde.	Kiša je navlažila zemlju.
Der Jäger hat den Bären verwundet.	Lovac je ranio medvjeda.
Der Gärten begießt die Blumen.	Vrtlar zalijeva cvijeće.
Die Winde reinigen die Luft.	Vjetrovi čiste zrak.

Nakon toga, Klaić obrađuje izraze htijenja i molbe koji su povezani s temom objeda (doručka). Filipović također obrađuje ovu tematsku cjelinu ali na drugačiji način, koji će biti prikazan kasnije. Klaić ne daje izolirane izraze, već ih stavlja u kontekst tematske cjeline, kako bi čitateljima olakšao razumijevanje i postigao da oni lakše usvoje pojmove. U tome će čitateljima pomoći dijalog, u kojemu dvije osobe doručkuju, te uz izraze htijenja i molbe čitatelji spontano i intuitivno usvajaju nazive prehrambenih namirnica. Izrazi htijenja i molbe će biti prikazani u Tablici 6.

Tablica 6 ²³Izrazi htijenja i molbe

Hajdemo doručkovati!	Gehen wir frühstücken!
Ja sam već gladan.	Ich bin schon hungrig.
Doručak je gotov. Što izvolite jesti?	Das Frühstück ist fertig. Was wünschen Sie essen?

²¹ Klaić 1910: 16

²² Klaić 1910: 20

²³ Klaić 1904: 30

Dajte mi mlijeka, kave, čaja!	Geben Sie mir Milch, Kaffee, Tee!
Molim komad sladora (šećera).	Ich bitte um ein Stück Zucker.
Donesite mi čašu!	Bringen Sie mir ein Glass Wasser!
Uzmite još jedan komadić!	Nehmen Sie noch ein Stückchen!
Hvala, ne mogu više!	Ich danke, ich kann nicht mehr!

Filipović također obrađuje ovu temu sličnu Klaićevoj, koju naziva Najobičniji izrazi u društvenom obćenju. Die gebräuchlichsten Redesarten in gesellschaftlichen Umgänge s podnaslovom: Kad se od koga što moli, traži, ili komu što nudi. Wenn man jemanden um etwas bittet, etwas verlangt oder etwas bietet.

Filipović u svakom odjeljku najprije navodi popis riječi koje su bitne za svakodnevnu komunikaciju u ovom tematskom polju na hrvatskom i njemačkom jeziku, primjerice: *sagen* = *kazati*, *gefällig* = *dobar*, *dobrostitiv*, *udvaran*, *Güte* = *dobrota*, *dobrostitivost*, *verzeihen* = *oprostiti* *nehmen* = *uzeti*, *Umstand* = *okolnost*, *abschlagen (die Bitte)* = *molbu uzkratiti*. Za razliku od Klaića, Filipović svoje izraze htijenja stavlja u izolirani, neobilježeni kontekst, u kojem čitatelji usvajaju opće izraze poput *moliti* i *dopustiti*. Popis riječi uvodi čitatelja u teme lekcije i olakšava mu razumijevanje dvojezičnog odjeljka. Primjeri Filipovićeve tematske cjeline će biti prikazani u Tablici 7.

Tablica 7 ²⁴Izrazi molbe, zahtijevanja i ponude

Budite tako dobri, pa mi kažite.	Sagen Sie mir gefällig.
Uzmite samo bez ikakova okolišanja.	Nehmen Sie es ohne weitere Umstände.
Nješto bi Vas molili.	Wir haben eine Bitte an Sie!
Dopustite, da vam stavim na raspolaganje.	Erlauben Sie, dass ich es Ihnen zu Füßen lege.

Iza ovog odjeljka slijede vježbe na njemačkom jeziku, a rješenja, napisana na hrvatskom jeziku nalaze se u spomenutoj knjizi imena *Aufgabenschlüssel zur kroatisch - deutschen Konversations - Schule*. U predgovoru *Besjedovnice* autor ističe vrijednost dvojezičnih vježbi naglašavajući da "oni Hrvati i Srbi, koji se uče njemački jezik, mogu isto tako dobro rabiti ovu knjigu, ako mjesto njemačkih vježbah, što se u njoj nalaze, na njemački jezik prevode hrvatske zadaće, što su u ključu" (1869: 8). Hrvatske zadaće koriste govornici hrvatskog jezika i prevode ih na njemački jezik, kako bi ga bolje svladali, a njemačke vježbe prevode govornici njemačkog jezika kako bi bolje svladali hrvatski jezik. Primjeri Filipovićevih dvojezičnih vježbi sadrže i poslovice otisnute kurzivom u Tablici 8.

²⁴ Filipović 1869: 9

Tablica 8 ²⁵Primjeri vježbi na njemačkom jeziku i rješenja na hrvatskom jeziku

Womit kann ich dienen?	Čime mogu služiti?
Was schaffen Sie?	Što zapoviedate?
Sie wollten mir gestern das Begnügen machen	Hotjeli ste mi jučer veselje učiniti (me jučer razveseliti).
<i>Erweise dich gefällig, so oft du es so oft du es kannst, nicht nur dem Freunde, sondern auch dem Feinde</i>	<i>Ukazuj se udvornim, koliko god putah možeš, ne samo prijateljem, nego i neprijateljem!</i>
<i>Gefälligkeiten nehmen die Menschen gern an ,aber wenige sind dafür dankbar.</i>	<i>Usluge ljudi rado primaju (uzimaju), ali malo ih je zato zahvalnih.</i>

Naposljetku možemo zaključiti, da su autori ovoj tematskoj cjelini pristupili na drugačiji način. Klaićeva tematska cjelina je kontekstualizirana, te obuhvaća dvije tematske cjeline, dok je Filipović u ovoj tematskoj cjelini čitateljima ponudio nešto izoliranije leksičke jezične cjeline, no taj je nedostatak kompenzirao dvojezičnim vježbama, u koje je uvrstio i navedene poslovice.

Filipović se, nadalje bavi sljedećim tematskim funkcionalnim cjelinama: Kad uza što pristanemo, ili zahjevanu stvar ili ljubav dozvolimo (Wenn wir einwilligen oder die verlangte Sache oder Gunst gestatten), i Kad se molba uskraćuje ili ispričava (Wenn man eine Bitte abschlägt oder sich entschuldigt), koje Klaić ne obrađuje. Ove tematske cjeline sadrže različite poslovice, koje mogu biti zanimljive čitateljima. Filipović i u ovom odjeljku uključuje dvojezični glosar na početku tematske cjeline, koji olakšava bolje razumijevanje i služi kao „Vorentlastung“, što je jako korisno za čitatelja. Primjer glosara za tematsku cjelinu pristanka: *Zufrieden = zadovoljan, eingehen = pristajti, Bewilligung geben = privoliti, verfügen = raspolagati, in der Tat = zaista, nützlich sein =koristiti, Vorschlag = prijedlog, gewähren = dozvoliti, überzeugen = osvjedočiti, geringer Dienst = neznatno, Stillschweigen = mučanje, Einwilligung = privola*. Iz primjera možemo iščitati kako autor i u ovom odsjeku daje nešto izoliranije, općenite leksičke odsječke za izražavanje pristanka. Filipović navodi i poslovicu otisnutu kurzivom koja pripada kulturnom segmentu obrazovanja čitatelja. Tematska cjelina će biti prikazana u Tablici 9.

Tablica 9 ²⁶Izrazi pristanka

Ajde, neka bude! Neka je tako!	Es sei! So sei es!
Ja sam zadovoljan. Dobro.	Ich bin zufrieden. Gut.
To je posve neznatno, čim vam služim (To je	Es ist ein geringer Dienst, den ich Ihnen leiste.

²⁵ Filipović 1869: 1

²⁶ Filipović 1869: 20

posve mala ljubav).	
Nemožemo Vam ništa uskratiti.	Wir können Ihnen nichts abschlagen.
Daj ruku! Ruku amo!	Schlag ein!
<i>Tko šuti (muči), privoljuje. (Mučanje je gotova privola).</i>	<i>Stillschweigen gilt für Einwilligung.</i>
Pristajem na Vaš prijedlog.	Ich trete Ihrem Vorschlag bei.
Neka dakle bude. Budi vaša volja.	Es mag denn geschehen.
Ja ću učiniti sve, što je moguće.	Ich werde mein Mögliches tun.
Možete se na to osloniti (u to pouzdati).	Sie können sich darauf zählen.

Nakon tematske cjeline Filipović daje vježbe na njemačkom jeziku kao i vježbe na hrvatskom jeziku. Vježbe su vezane za obrađene tematske cjeline, nisu izolirane iz konteksta. Važno je naglasiti da vježbe nisu samo leksičke, već sadrže i gramatičke cjeline poput pogodbenih rečenica (Konditionalsätze), otisnutih kurzivom. Primjeri dvojezičnih vježbi će biti prikazani u Tablici 10.

Tablica 10 ²⁷Primjeri vježbi na njemačkom jeziku i rješenja na hrvatskom jeziku

Mir ist es ganz recht.	Meni je posve (sasvim) pravo.
Ich war immer zu ihren Diensten bereit.	Bio sam uvijek vama na službu pripravan.
<i>Wenn ich dir nützen könnte, würde es mich in der Tat freuen.</i>	<i>Ako bi ti samo koristit moglo, mene bi zaista veselio.</i>
Er hat mir nicht abschlagen können	Nije mi ništa uzkratiti mogao.
Mein Stillschweigen kannst du als Einwilligung nehmen.	Moje mučanje možeš za privolu uzeti (privolom smatrati).
Meine Freunde waren in allen Punkten mit mir einverstanden.	Moji su se prijatelji sa mnom u svem slagali.
Trittst du meinem Vorschlage bei?	Je li uz moj prijedlog pristaješ?

Filipović zatim prelazi na izraze isprike. Popis riječi uvodi čitatelja u tematsku cjelinu: *bleiben lassen* = *ostaviti*, *sich hüten* = *čuvati se*, *unmöglich* = *nemoguće*, *leid tun* = *žao biti*, *Schuld* = *krivnja*, *entschuldigen* = *ispričati*, *böse sein* = *srditi se*, *abhängen* = *odvisiti*, *mischen* = *miešati se*, *übel nehmen* = *zamjeriti*, *übel auslegen* = *zlo tumačiti*, *schonen* = *prištediti*, *Schuldigkeit* = *dužnost*. Tematska cjelina će biti prikazana u Tablici 11.

Tablica 11 ²⁸Izrazi isprike

Toga ću se ja okaniti.	Das werde ich bleiben lassen.
Toga ćemo se mi dobro čuvati.	Wir werden uns wohl hüten.
Žao mi je, al nemogu da učinim.	Es tut mir leid, aber ich kann es nicht tun.
Moja je krivnja (S mojom krivnjom, ja sam kriv).	Es ist meine Schuld.
Kad bi i htjeli, nemožemo učiniti.	Wenn wir es auch wollten, wir können es nicht

²⁷ Filipović 1869: 3

²⁸ Filipović 1869: 19

	tun.
Neizmerno mi je žao, da vam te ljubavi učiniti nemogu.	Es tut mir ungemein leid, Ihnen diesen Gefallen nicht tun zu können.
Srdačno mi je žao, što vašim željam zadovoljiti nemogu.	Ich bedaure lebhaft, Ihren Wünschen nicht entsprechen zu können.
Je li to zlo tumačite?	Legen sie es übel aus?
Ne, gospodine, ja vam nezamieram. (Nesrdim se. Nepišem vam u grieh. Neuzimljem za zlo).	Nein, mein Heer, ich bin deshalb nicht böse auf Sie.
Tko na sve misliti može?	Wer kann an alles denken?

Dvojezične vježbe za ovu tematsku cjelinu također sadrže zanimljive konstrukcije, otisnute kurzivom u Tablici 12.

Tablica 12 ²⁹Primjeri vježbi na njemačkom i rješenja na hrvatskom jeziku

<i>Ich wollte es Ihnen nicht abschlagen, aber ich habe es müssen. neobična konstrukcija.</i>	Nehtjedoh Vam to uskratiti, ali sam morao.
<i>Mische Dich nicht in Dinge, die Du nicht verstehst, denn selten wird etwas rechtes daraus. (poslovica).</i>	<i>Nemiešaj se u stvari (neiztiče se sa stvarmi), koje nerazumiješ, jer riedko (teško) će kada šta valjana iz toga biti. (primjeri starohrvatskog)</i>
Ich werde mich jedenfalls davor hütten.	Ja ću se svakako toga čuvati.

Filipović i Klaić zatim opisuju zajedničku temu koja se tiče svakidašnjeg života: temu kretanja. Filipović i Klaić obrađuju istovrsnu temu kretanja. Klaić ne nudi glosar na početku tematske cjeline, ali zato možemo zaključiti da su njegovi primjeri oblikovani u obliku pravog dijaloga, (Gespräch) kojeg govornici njemačkog jezika koji uče hrvatski jezik mogu samostalno čitati i interpretirati. Filipović ovoj tematskoj cjelini pristupa na drugačiji način, navodeći priložne oznake mjesta na hrvatskom i njemačkom jeziku primjerice: hirher, herauf, dorthin, ovamo, gore, tamo. Filipović također navodi i imena zgrada koje su potrebne za snalaženje u gradu, što pokazuje njegovo suvremeno shvaćanje tematske cjeline. Primjer Filipovićevog glosara: *Theater = kazalište, Post = pošta, entfernen = odlaziti, udaljati se, durchkommen = prolazati, stehen bleiben = stati, von hier = odavde, näher = bliže, sich packen = seliti se, Weg = put.* Tematska cjelina će biti prikazana u Tablici 13.

Tablica 13 ³⁰Dolazak, odlazak i kretanje

Odakle dolazite?	Woher kommen Sie?
Kamo idete?	Wohin gehen Sie?
Dolazim iz kazališta.	Ich komme vom Theater.
Idemo k našem učitelju.	Wir gehen zu unserem Lehrer.

²⁹ Filipović 1869: 5

³⁰ Filipović 1869: 30

Hoćete li ovuda proći?	Kommen Sie hier durch?
Dodjite ovamo.	Kommen Sie hierher.
Idite tamo.	Gehen Sie dorthin.
Otvorite prozor.	Machen Sie das Fenster auf.
Idite ovom šumom.	Gehen sie durch diesen Wald.
Zaključajte podrum (pivnicu).	Verschließen Sie den Keller.

Primjeri vježbi na hrvatskom jeziku i rješenja na njemačkom jeziku će biti predstavljeni u Tablici 14.

Tablica 14 ³¹Primjeri vježbi na njemačkom jeziku i rješenja na hrvatskom jeziku

<i>Du gehts nicht, sondern du läufst, darum kann ich dir nicht folgen.</i>	<i>Ti ne ideš, nego trčiš, zato nemogu za tobom ići (zato te nemogu slijediti).</i>
Wir sind bald wieder gekommen.	Mi smo na skoro opet došli.
Warte auf mich nicht, sondern gehe deines Weges.	Ne čekaj na mene, već idi svojim putem.

Klaićev dijalog je, kao što je već napomenuto, bolje strukturiran. Opisuje razgovor dvaju prijatelja i sadrži gramatičke cjeline poput namjerne rečenice, otisnute kurzivom u Tablici 15.

Tablica 15 ³²Kretanje

Odakle dolaziš?	Woher kommst du?
Dolazim od svoje tetke.	Ich komme von meiner Tante.
A kamo ideš sada?	Und wohin gehst du jetzt?
Idem kući.	Ich gehe nach Hause.
A ja baš idem k tebi.	Und ich will gerade zu dir gehen.
Liepo. A što ćeš kod mene?	Schön. Und was willst du bei mir?
Hoću s Tobom da se prošećem.	Ich will mit dir spazieren gehen.
Pravo imaš! Liep je dan. Hajdemo!	Recht hast du. Es ist ein schöner Tag. Gehen wir!
Kamo da idemo?	Wohin sollen wir gehen?
Možemo ići u šumicu.	Wir können in das Wäldchen gehen.
<i>Znaš šta! Hajdemo u vinograd, da posjetimo moga brata.</i>	<i>Weisst du was! Gehen wir in den Weingarten, meinen Bruder zu besuchen.</i>
Meni je to pravo. Dakle naprijed u ime Božje!	Mir ist recht. Also vorwärts in Gottes Namen!

U zadnjem dijelu prvog odjeljka Filipović obrađuje sljedeće tematske cjeline, koje ne nalazimo u Klaićevom priručniku: nećemu se čuditi, načuditi se, diviti se (etwas bewundern, sich verwundern, staunen), da izrekemo veselje, zlovolju, jad (um Freude oder Verdruss auszudrücken), tužiti se, ufati se, očajavati (sich beklagen, hoffen, verzweifeln), poznavati,

³¹ Filipović 1869: 9

³² Klaić 1904: 45

zaboraviti, spominjati se i spomeniti se (kennen, vergessen, sich erinnern), znati (wissen), podvikivanja (Ausrufungen). Obratiti ćemo pozornost na tematsku cjelinu: Da veselje ili zlovolju (jad) izrazimo. Um Freude oder Verdruß auszudrücken.

Ovim poglavljem Filipović iskazuje svoja napredna shvaćanja koja se tiču metodike nastave jezika, jer u obzir uzima emotivnu perspektivu učenika, tj. korisnika udžbenika, koji uče razgovarati o stvarima i pojavama iz vlastite perspektive. Kako bi korisnicima priručnika olakšao razumijevanje tematske cjeline Filipović daje dvojezični glosar. U ovom odjeljku dvojezičnog glosara prevladavaju pridjevi osobnosti, koji su vezani za raspoloženje poput *ungeduldig = nestrpljiv, untröstlich = neutješiv, schlecht aufgelegt sein = nebiti dobre volje, verdrießlich = zlovoljan, gute Laune = dobra volja, ungeduldig = ne strpljiv, Langeweile = čama, dugo vrieme, Leidwesen = žalost.*

Tematska cjelina će biti predstavljena u Tablici 16.

Tablica 16 ³³Izražavanje veselja i tuge

Koje veselje!	Welche Freude!
Kako ugodan (sladak) čas!	Welch' süßer Augenblick!
Kako smo sretni!	Wie glücklich sind wir!
Mi smo s tim uzhićeni.	Wir sind darüber entzückt.
Imam jada. (Jadim se. Srdim se.).	Ich habe Verdruß.
Mi smo zle volje (zlovoljni).	Wir sind übler Laune.
Nestrpljiv sam.	Ich bin ungeduldig.
Imam jako puno čame (dugog časa, moram mnogo čamiti, jako mi je dugočasno).	Ich habe sehr viele Langeweile.
Moje mi je veselje sada podpuno.	Mein Vergnügen ist nun vollkommen.
Slušam s velikim učešćem (zanimanjem).	Mit großer Teilnahme höre ich.

Primjeri vježbi su koncipirani na sličan način, što znači da uvažavaju osobno iskustvo čitatelja. Primjeri će biti predstavljeni u Tablici 17. U vježbama nalazimo primjere imperativa i doslovnog prijevoda, otisnutih kurzivom.

Tablica 17 ³⁴Primjeri vježbi na njemačkom jeziku i rješenja na hrvatskom jeziku

So ein außerordentliches Glück haben wir nie erwartet.	Takvoj izvanrednoj sreći nismo se nikada nadali.
Warum bist du immer so schlecht aufgelegt?	Zašto si uvijek tako zlovoljan?
<i>Arbeite, und du wirst keine Langeweile haben. (Imperativ)</i>	<i>Radi, pa se nećeš dugočasiti.</i>
Er hat mit großer Teilnahme zugehört, wie	<i>S veliikm je učešćem slušao, kako si nesretnim</i>

³³ Filipović 1869: 42

³⁴ Filipović 1869: 13

unglücklich du geworden bist.	<i>postao. (doslovni prijevod).</i>
Wir waren schon alle ungeduldig über sein langweiliges Plaudern.	Već smo svi bili nestrpljivi radi njegova dugočasnog brbljanja.

Filipović obrađuje još jednu temu: poznavati, zaboraviti, spominjati se i spomeniti se, kennen, vergessen, sich erinnern koju Klaić ne obrađuje. Iako Klaić nije obradio ovu tematsku cjelinu, vidljiv je njegov utjecaj: Filipović daje strukturiraniji pregled tematske cjeline (poput dijaloga), te možemo zaključiti da je to svojstvo Filipović preuzeo od Klaića. Glosar za ovu tematsku cjelinu sastoji se od nekoliko najbitnijih riječi: *Dame = gospođa, vom Unsehen = po izgledu, po licu, sich besinnen = sjetiti se, Ball = ples, Gedächtnis = pamet.* U ovom su poglavlju i dvojezične vježbe oblikovane u obliku dijaloga, u kojem dva poznanika opisuju susret s jednom gospođom. Tematska cjelina će biti predstavljena u Tablici 18, a vježbe će biti prikazane u Tablici 19.

Tablica 18³⁵O poznavanju

Poznate li ovu gospodju?	Kennen Sie diese Dame?
Imam čast, da ju poznajem.	Ich habe die Ehre, ie zu kennen.
Poznam ga (je) po licu.	Ich kenne sie (ihn) vom Unsehen.
Ja se već na to nemoгу da sjetim.	Ich kann mich dessen nicht mehr entsinnen.
Mislim, da vas poznajem.	Ich glaube sie zu kennen.

Tablica 19³⁶Primjeri vježbi na njemačkom jeziku i rješenja na hrvatskom jeziku

Haben Sie die Dame jemals gekannt?	Jeste li ikad poznavali tu gospodju?
Ich habe nie die Ehre gehabt, sie zu sehen und zu sprechen.	Nisam nigda čast imao, da ju vidim i s njome govorim.
Wir haben uns nie näher gekannt, sondern nur vom Unsehen.	Nismo se nigda poblіže poznavali, nego samo po licu.

U zadnjem petnaestom poglavlju prvog odjeljka Filipović obrađuje podvikivanja (Ausrufungen). Ova cjelina obrađuje kulturu i civilizaciju odnosno Landeskunde, te je stoga zanimljiva govornicima kako hrvatskog tako i njemačkog jezika. Klaić u svom priručniku nije uključio ovakvu tematsku cjelinu. Podvikivanja će biti predstavljena u Tablici 20.

³⁵ Filipović 1869: 47

³⁶ Filipović 1869: 15

Htio Bog!	Wolle Gott!
Hvala Bogu!	Gott sei dank!
Sram te bilo!	Pfui dich!
Tornjaj se (odlazi) odavle!	Weg von hier!

4.1 2. Drugi odjeljak

U uvodnom poglavlju o *Besjedovnici* istaknuli smo da Filipović u drugom odsjeku obrađuje različite tematske cjeline, koje prodiru u svaki kutak svakodnevnog života i vjerno opisuju svakodnevicu toga vremena. Drugi dio *Besjedovnice* dakle, sadrži tematski i situacijski definirane razgovore. Prva tematska cjelina napisana je u obliku dijaloga i obrađuje temu: O hrvatskom i njemačkom jeziku. Über die kroatische und deutsche Sprache. Nakon toga Filipović prelazi na uobičajene teme, koje ljudi koriste u razgovoru. Prva od njih je vrijeme, doba (sat), kazalište, koje ukazuje na način provođenja vremena, zatim zdravlje koje je povezano sa snom. Filipović opisuje teme koje imaju kulturno (obrazovno) značenje, a to su škola, čitanje, pisanje, risanje, ženski poslovi. Ponovno su prisutne i teme koje se tiču provođenja slobodnog vremena poput: plesa, trgovine, kazališta, odlaska u kupnju. Uključeni su i razgovori s cipelalom, krojačem, praljom, služinčadi, koji opisuju sliku tadašnjeg vremena. Na kraju slijede teme opće komunikacije, koje su i danas prisutne u školskim udžbenicima u izmijenjenom obliku, poput snalaženja u gradu (na željeznici, na parobrodu, u gostioni i u stranom gradu). Kao što je već navedeno, u zadnjem dijelu drugog odjeljka Filipović daje podulji tekst O Zagrebu, o kojemu će biti riječi kasnije.

Klaić u drugom odsjeku također obrađuje tematske cjeline kao i Filipović, stoga možemo pretpostaviti da je Klaićev *Praktischer Lehrgang* utjecao na Filipovića. Od gramatičkih cjelina Klaić obrađuje složenu rečenicu po istom principu koji je predstavljen ranije, te ovdje tomu nećemo posvetiti pozornost.

Najprije ćemo analizirati najzanimljivije tematske cjeline drugog odjeljka Filipovićeve *Besjedovnice* i istovremeno ih usporediti s Klaićevim priručnikom. Prvo poglavlje posvećeno je razumijevanju hrvatsko-srpskog i njemačkog jezika (über die kroatische (serbische) und deutsche Sprache). Ova cjelina sadrži pet manjih potpoglavlja. U prvom potpoglavlju Filipović stavlja težište na osobna iskustva učenja hrvatskog jezika (percepciju govornika njemačkog o svom početnom napretku u ovladavanju hrvatskim jezikom) odnosno jednostavna pitanja i odgovore, kojima započinjemo komunikaciju na stranom jeziku. Ovaj fiktivni dijalog sadrži i komentar sugovornika o napretku osobe koja uči hrvatski jezik. Kao i

---

³⁷ Filipović 1869: 51

na početku svakog odjeljka, Filipović navodi najvažniji vokabular za ovu tematsku cjelinu: *gebrochen sprechen = natucati, ausprechen = izgovarati, lesen = čitati, Buch = knjiga, Mangel an Übung = nevjebati se, eingenommen sein = imati rada, Bildung = naobraženost..* Sadržaj prvog potpoglavlja će biti predstavljen u Tablici 21. Vježbe koje su sastavljane na sličan način će biti prikazane u Tablici 22.

Tablica 21 ³⁸Razumijevanje hrvatskog jezika

Govorite li vi hrvatski (srbski)?	Sprechen Sie kroatisch (serbisch)?
Znam dovoljno, da se sporazumjeti mogu.	Ich weiß hinlänglich, um mich verständlich zu machen.
Govorite sa mnom hrvatski.	Sprechen Sie mit mir kroatisch.
Vi čisto izgovarate rieči.	Sie sprechen die Wörter rein aus.
Govori li Vaš brat hrvatski?	Spricht Ihr Bruder kroatisch?
Ja bolje razumijem, nego li govorim.	Ich verstehe besser, als ich spreche.

Tablica 22 ³⁹Primjeri vježbi na njemačkom jeziku i rješenja na hrvatskom jeziku

Haben Sie schon kroatisch gelernt?	Jeste li se hrvatski već naučili?
Ich spreche, aber noch immer sehr mangelhaft.	Govorim, ali još uvijek manjkavo.
Sie werden doch schon gut verstehen, wenn andere kroatisch sprechen?	Al valjda već razumijete kad drugi hrvatski govore?
Sie machen wirklich schöne Fortschritte; wenn Sie so fortfahren, werden Sie bald vollkommen diese Sprache sprechen.	Vi sbilja liepo napredujete, ako tako nastavite, na skoro ćete savršeno taj jezik govoriti.
Das würde mich selbst ungemein freuen, denn mir gefällt die Sprache, da sie wirklich sehr wohlklingend ist, und sie hier zu Lande überall und in allen Gesellschaften ausschließlich gesprochen wird.	To bi me samoga neizkazano radovalo, jer meni se dopada taj jezik, buduć je sbilja jako blagoglasan, i ovdje se u zemlji svuda i u svih društvih izključivo govori.

Drugo potpoglavlje bavi se pitanjem izgovora hrvatskog jezika. Filipović tako u fiktivnom dijalogu iznosi osobno mišljenje i percepciju govornika njemačkog jezika o izgovoru pojedinih hrvatskih glasova i o sporazumijevanju općenito. Ovi dijalozi su bolje strukturirani, te možemo zaključiti da je Klaićev utjecaj vidljiv i u ovom odjeljku. Na početku potpoglavlja nalaze se najbitnije riječi poput: *Laut = glas, Fehler = pogreška, Eifer = revnost, Erfolg = uspjeh, beherzt = srčano, fleißig = pomnjiv-va-vo, Sprichtwort = poslovice, ziemlich gut = podobro.*

Sadržaj drugog potpoglavlja će biti predstavljen u Tablici 23. Vježbe će biti prikazane u Tablici 24.

³⁸ Filipović 1869: 51

³⁹ Filipović 1869: 17

Tablica 23 ⁴⁰O izgovoru pojedinih glasova hrvatskog jezika

Dobro izgovarate glasove dj, gj, lj i nj.	Sie sprechen die Laute dj , gj, lj und nj gut aus.
Te glasove izgovara Niemac mučno.	Diese Laute spricht der Deutsche schwierig aus.
Poteškoću im pravi i izgovaranje glasovah z, ž, ć i č.	Schwierigkeiten macht ihnen auch die Unterscheidung der Laute z und ž, ć und č.
Imate puno sposobnosti za dobar izgovor.	Sie haben große Anlage zu einer guten Aussprache.
Niemca stoji puno truda, da hrvatsko čisto izgovara.	Dem Deutschen kostet es viele Mühe, das Kroatische rein zu sprechen.
Bojim se, da govoreći nepogrišem, da u razgovoru pogrešakah nenapravim (nenačinim).	Ich fürchte im Sprechen Fehler zu machen.

Vježbe su koncipirane na sličan način kao i tematska cjelina, što znači da Filipović ponovno polazi od osobnih iskustava svojih čitatelja, koji će na taj način lakše usvojiti tematsku cjelinu.

Tablica 24⁴¹Primjeri vježbi na njemačkom jeziku i rješenja na hrvatskom jeziku

Ich spreche ziemlich gut die Laute dj, lj und nj; aber mein Bruder spricht sie schwer aus.	Ja izgovaram prilično dobro glasove dj, lj i nj; ali moj ih brat izgovara teško.
Nicht bloß diese Laute, sondern auch das č und ć machen Schwierigkeiten dem Deutschen.	Ne samo ti glasovi, nego i č i ć prave također poteškoćah Niemcu.
Ich hoffe bald alle diese Schwierigkeiten durch fleißige Übung zu überwinden.	Nadam se, da ću na skoro pomnijim vježbanjem svladati sve te poteškoće.

Treće potpoglavlje slično je prethodnom potpoglavlju, jer također obrađuje temu vlastitih iskustava u učenju hrvatskog jezika. Kako bi čitatelju olakšao razumijevanje i uveo ga u tematsku cjelinu Filipović daje popis najvažnijih riječi poput: *Idiom = podnarječje*, *Sprachlehre = slovnica*, *gebrauchen = upotriebiti*, *Wörterbuch = rječnik*. Tematska cjelina u obliku fiktivnog dijaloga bavi se metodama usvajanja hrvatskog jezika. U primjeru dvojezičnih vježbi spominje se slovnica odnosno Klaićev priručnik, što nam još jednom ukazuje koliki je utjecaj Klaić imao na Filipovića. Tematska cjelina će biti predstavljena u Tablici 25. Vježbe će biti prikazane u Tablici 26.

⁴⁰ Filipović 1869: 56

⁴¹ Filipović 1869: 18

Tablica 25 ⁴²O učenju hrvatskog jezika

Najbolje se nauči jezik u glavnom gradu zemle.	Am besten lernt man eine Sprache in der Hauptstadt des Landes.
Jerbo je podnarječje u raznih krajevih takodjer različito.	Weil das Idiom in den verschiedenen Gegenden auch verschieden ist.
Ja sam se u Slavoniji naučio hrvatski.	Ich habe in Slavonien kroatisch gelernt.
Manjka vam još malo vježbanja (besser: trebali bi se još malo vježbati).	Es fehlt Ihnen nur noch eine kleine Übung.
To mi reče i moj učitelj.	Das sagte mir auch mein Lehrer.
Naučite si na pamet sve ove razgovore.	Lernen Sie alle diese Gespräche auswendig.

Tablica 26 ⁴³Primjeri vježbi na njemačkom jeziku i rješenja na hrvatskom jeziku

Nach welcher Sprachlehre lernst Du die Sprache?	Po kojoj se slovnici učiš jezik?
Nach der praktischen Sprachlehre von Franz Klaić!	Po praktičnoj slovnici Franje Klaića.
Ich finde sie sehr praktisch, denn ich bin mit ihr sehr leicht zum Verständnis der Sprache gekommen.	Nalazim da je praktična jer njom sam jako lako do razumijanja jezika došo.

U četvrtom potpoglavlju u fiktivnom dijalogu sugovornik ispituje drugog sudionika razgovora, odnosno govornika njemačkog jezika o njegovim stavovima o hrvatskom jeziku. Filipović na početku tematske cjeline navodi najvažnije riječi, koje služe za razumijevanje sadržaja, ali su čitateljima potrebne i za rješavanje dvojezičnih vježbi. Filipović u ovom fiktivnom dijalogu opisuje kojoj skupini jezika pripada hrvatski jezik. Primjer Filipovićevog glosara: *Fortschritt = napredak, (großen Fortschritt machen, jako napredovati), üben = vježbati, Unterricht geben = obučavati, gemein = srodno, zajednički*. Sadržaj četvrtog potpoglavlja će biti predstavljen u Tablici 27, a vježbe će biti prikazane u Tablici 28. U primjerima vježbi Filipović također donosi mišljenja i iskustva sugovornika o učenju hrvatskog jezika, te na taj način čitatelji provjeravaju jesu li usvojili tematsku cjelinu

Tablica 27⁴⁴Stavovi o hrvatskom jeziku

Što mislite o hrvatskom jeziku?	Was halten Sie von der kroatischen Sprache?
Nenalazite li, da je jako težak?	Finden Sie sie nicht sehr schwer?
Nema ništa zajedničkog (srodnog) s njemačkim jezikom.	Sie hat mit der deutschen Sprache gar nichts gemein.

⁴² Filipović 1869: 58

⁴³ Filipović 1869: 19

⁴⁴ Filipović 1869: 62

Hrvatski je narod ogranak velikog slavenskog plemena, dakle je hrvatski jezik jedan od jezika slavenskih.	Die kroatische Nation ist ein Zweig des großen slawischen Stammes, also ist die kroatische Sprache eine von den slavischen Sprachen.
Hrvatsko-srbskom je jeziku u najbližom srodstvu jezik slovenski i bugarski; zato i čine Hrvati, Srbi, Slovenci i Bugari jednu slavensku obitelj, obitelj jugoslavensku.	Mit der serbisch - kroatischen Sprache ist am nächsten die slovenische und bulgarische Sprache verwandt; darum bilden auch die Kroaten, Slovenen und Bulgaren eine slavische Familie, die südslavische.
Kako se veli hrvatski?	Wie sagt man im Kroatischen?

Tablica 28 ⁴⁵Primjeri vježbi na njemačkom jeziku i rješenja na hrvatskom jeziku

Mein jüngerer Bruder spricht schon die kroatische Sprache.	Moj mlađji brat razumije već hrvatski jezik.
Und verstehen Sie schon, wenn sie etwas lesen?	A razumijete li već vi, kad šta čitate?
O ja, hören Sie einmal wie ich lese!	O da, čujte malo kako čitam!
Sie haben schon bedeutende Fortschritte in der kroatischen Sprache gemacht.	Već ste sbilja znatno napredovali u hrvatskom jeziku.
Was für eine Meinung haben Sie von der kroatischen Sprache?	Što mislite o hrvatskom jeziku?
Sie ist, gleich der italienischen, die Sprache des Liedes und der Musik, aber zugleich der Kraft und der Energie.	On, je kao i talijanski, jezik pjesme i glasbe, ali ujedno i snage i odvažnosti.

U petom potpoglavlju Filipović ističe značaj i podrijetlo hrvatskog jezika, navodeći najvažnije izraze tematske cjeline u glosaru: *Charakter = značenje, fremd = tuđi, Redensart = izraz, Form = oblik, Bau = sastav, klingen = zvučati, abweichen = razlikovati se, Dual = dvobroj, Beiwort = pridavnik, Fürwort = zaime, Zeitwort = glagolj, Endung = padež, Geschlechtswort = spolnik, Zusammensetzung = sastavljenje, Hauptwort = samostavnik, abgeleitetes Wort = izvedenica, Stammwort = korenica*. Filipović također navodi prema kojim se obilježjima hrvatski jezik razlikuje od ostalih jezika. U vježbama se u obliku dijaloga ističu morfološke razlike između hrvatskog i njemačkog jezika. Jedan sugovornik navodi i svoje mišljenje o hrvatskom jeziku.

Sadržaj petog potpoglavlja će biti prikazan u Tablici 29, a vježbe će biti predstavljene u Tablici 30.

Tablica 29 ⁴⁶Značaj hrvatskog jezika

Značaj hrvatskog jezika prilično je različit od značaja njemačkoga jezika; a srodniji je značaju romanskih jezika.	Der Charakter der kroatischen Sprache ist ziemlich verschieden vom Charakter der deutschen Sprache, aber verwandter ist er dem Charakter der romanischen Sprachen.
--	--

⁴⁵ Filipović 1869: 20

⁴⁶ Filipović 1869: 68

Hrvatski jezik netрпи tudjih riečih i izrazah.	Der kroatische Sprache leidet keine fremden Wörter und Redensarten.
U hrvatski su se jezik uvukle mnoge turske rieči.	Es schlichen sich viele türkische Wörter in die kroatische Sprache ein.
To su rieči, koje se više nerabe, koje su zastarile.	Das sind Wörter, die man nicht mehr anwendet, die veraltet sind.

Tablica 30⁴⁷ Primjeri vježbi na njemčkom jeziku i rješenja na hrvatskom jeziku

Ist es wahr, dass der grammatische Bau der kroatischen Sprache sehr abweicht von dem Baue der deutschen Sprache?	Je li istina, da je slovnički sastav hrvatskog jezika jako različan od sastava njemačkoga jezika?
Allerdings, so haben z.B. die kroatischen Haupt -, Bei -, Zahl - und Fürwörter den Dual mit sieben Endungen, das Geschlechtswort kennt sie nicht, die Zeitwörter sind beinahe alle perfektiv und imperfektiv; daher sie noch einmal so viele Zeitwörter besitzt, als irgend eine andere Sprache; leidet keine Zusammensetzungen, da sie ungemein reich ist an Stammwörtern und abgeleiteten Wörtern.	Svakako, tako n. p. imaju hrvatski samostavnici, pridavnici i zaimena dvobroj i sedam padežah, spolnikah nema, glagoli su skoro svi dovršni i trajni; te zato još jednoč toliko glagolah ima, nego li ikoji drugi jezik: neljubi (netрпи) sastavljanjah, buduć je izvanredno bogat korenicami i izvedenicami.
Das sind sehr schöne Eigenheiten, die ihr viele Vorzüge verleihen.	To su jako liepa svojstva, koja joj daju mnogo prednosti.

Klaićeva tematska cjelina o hrvatskom jeziku je puno kraća, napisana je u obliku strukturiranog dijaloga. Klaićev dijalog govori o razumijevanju i počecima učenja hrvatskog jezika. Jedan sugovornik postavlja drugom sugovorniku pitanja, kao što smo imali prilike vidjeti i kod Filipovića. Klaić, za razliku od Filipovića ne navodi značaj i osobine hrvatskog jezika, niti ga uspoređuje s njemačkim jezikom. Sadržaj Klaićeve tematske cjeline će biti predstavljen u Tablici 31.

Tablica 31⁴⁸ O učenju hrvatskog jezika

Govorite li hrvatski?	Sprechen Sie kroatisch?
Dakako, već sam tri godine u Zagrebu.	Ja, wohl, ich bin schon drei Jahre in Agram.
Razumijete li me dobro?	Verstehen Sie mich gut?
Da gospodine, kad ne govorite prebrzo.	Ja, mein Herr, wenn Sie nicht zu schnell sprechen.
Ja ću laganije govoriti.	Ich werde langsamer sprechen.

Naposljetku, možemo zaključiti da je Filipovićev odjeljak bolje obrađen, te da iz njega govornici njemačkog jezika mogu puno više naučiti o hrvatskom jeziku, njegovom značaju i podrijetlu.

⁴⁷ Filipović 1869: 21

⁴⁸ Klaić 1904: 65

Nakon cjeline o učenju hrvatskog jezika Filipović i Klaić na sličan način obradili su temu vremena. Filipović u odjeljku o vremenu, odnosno dobu dana (jutru i večeri) čitateljima daje izolirane rečenice, uključujući glosar na početku tematske cjeline. Glosar, dakle uključuje najvažnije imenice i glagole povezane s temom: *anbrechen* = *svanuti*, *svitati*, *Morgenröte* = *zora*, *Tag werden* = *daniti se*, *hell* = *svijetao*, *im Untergang sein* = *zapadati*, *aufgehen* = *izlaziti*, *scheinen* = *sijati*.

Nakon uvoda i predstavljanja tematske cjeline, Filipović čitateljima nudi prijevodne vježbe. Sadržaj tematske cjeline će biti predstavljen u Tablici 32, a vježbe će biti prikazane u Tablici 33.

Tablica 32⁴⁹O vremenu

Dan svita.	Der Tag bricht an.
Dani se.	Es wird Tag.
Skoro će biti večer.	Es wird schon Abend.
Posve je tamno (mrak).	Es ist ganz finster.

Tablica 33⁵⁰Primjeri vježbi na njemačkom jeziku i rješenja na hrvatskom jeziku

Die Morgenröte wird bald aufkommen.	Zora će skoro zaruditi.
Der Tag ist schon längst angebrochen.	Dan je već odavno svanuo.
Der Mond ist aufgegangen und die Nacht ist sehr hell.	Mjesec je izašao i noć je vrlo svjetla.
Wenn die Sonne untergeht, fängt der Abend an.	Kada sunce zadje, započimlje se večer.

Klaić ovu temu obrađuje na drugačiji način. Njegova tematska cjelina čitateljima donosi dijalog, u kojem sugovornici opisuju dva doba dana: jutro i večer, odnosno ustajanje i odlazak na počinak. Sadržaj tematske cjeline će biti predstavljen u Tablici 34.

Tablica 34⁵¹O jutru i večeri

Vrijeme je da se ustane.	Es ist Zeit aufzustehen.
Ustajem, čim dan osvane.	Ich stehe mit Tagesanbruch auf.
Dani se.- Zora puca.	Es wird Tag.- Der Morgen bricht an.
Niste li još ustali?	Sind Sie noch nicht aufgestanden?
Je li već ustao?	Ist er auf?
Baš je sad ustao!	Eben ist er aufgestanden!
Tko Vas je probudio?	Wer hat Sie geweckt?
Nitko; probudio sam se sam.	Niemand; ich bin selbst aufgewacht.

⁴⁹ Filipović 1869: 68

⁵⁰ Filipović 1869: 22

⁵¹ Klaić 1904: 58

Nisam mirno spavao.	Ich habe nicht ruhig geschlafen.
Spavate li dugo?	Schlafen Sie lange?
Ne preveć dugo; ali mi je tvrd san.	Nicht allzulange; doch habe ich einen festen Schlaf.
U koje doba idete spavati?	Um welche Zeit gehen Sie zu Bett?
Idem obično oko desete ure spavati.	Ich gehe gewöhnlich um die zehnte Uhr schlafen.
Noćas ćete zasta dobro spavati.	Heute Nacht werden Sie gewiss gut schlafen.
Je li postelja prostrta?	Ist mein Bett gemacht?

Nadalje, Filipović obrađuje još jednu zanimljivu tematsku cjelinu, a to je odlazak u kazalište, koje je predstavljalo razonodu za pripadnike srednjeg i višeg sloja građanstva. Na početku ove tematske cjeline, Filipović navodi najbitniji vokabular za ovu temu, kao što su žanrovi kazališnih komada i interijer kazališta. *Theaterzettel* = kazališni oglas, *Lust* = volja, *Schauspiel* = igrokaz, *Lustspiel* = vesela igra, *Titel* = naslov, *betiteln* = nazvati, *Vorstellung* = predstava, *Geschmack* = ukus, *Billet* = uaznica, *Kasse* = blagajna, *Vorhang* = zavjesa, *Beifall erhalten* = dopasti se, *Schauspieler* = predstavljatelj, *glumac*, *Mimik* = mimika. Sadržaj ove cjeline napisan u obliku kontekstualiziranog dijaloga, će biti predstavljen u Tablici 35. Dvojezične vježbe su formirane u obliku dijaloga, u kojem jedan sugovornik drugomu sugovorniku opisuje posjet kazalištu.

Vježbe, koje sadrže jezične cjeline vezane uz ovu temu će biti pikazane u Tablici 36.

Tablica 35 O odlasku u kazalište ⁵²

Bili voljni bili (hotjeli), da sa mnom idete u kazalište?	Hätten Sie Lust, mit mir ins Theater zu gehen?
Koji će se komad predstavljati (igrati)?	Welches Stück wird gegeben?
Kakav je danas igrokaz?	Was ist heute für ein Schauspiel?
Još nisam čitao kazališnog oglasa.	Ich habe den Theaterzettel noch nicht gelesen.
No, kako vam se dopalo?	Nun, wie hat es Ihnen gefallen?
Jako, (veoma, izvanredno) dobro; danas će se drugi put predstavljati.	Sehr (ungemein) gut; heute wird es zum zweiten Mal aufgeführt.

Tablica 36⁵³Primjeri vježbi na njemačkom jeziku i rješenja na hrvatskom jeziku

Haben Sie gestern im Theater die erste Aufführung der zwei neuen Stücke gesehen?	Jeste li jučer u kazalištu vidili prvu predstavu dvajuh novih komadah?
Ja, ich hatte aber einen schlechten Platz, so dass ich nicht viel sehen konnte.	Jesam, ali sam imao rdjavo mjesto, tako da mnogo nisam viditi mogao.
Wo waren Sie denn?	Gdje ste bili?
Da ich keinen Platz mehr fand, so war ich genötigt, auf die Galerie zu gehen.	Nenašavši mjesta, bio sam prisiljen, da idem na galeriju.
Ich saß nicht weit vom Orchester.	Ja nesjedjeh daleko od glasbenog zbora.
Was halten sie von der Oper?	Što mislite o operi?

⁵² Filipović 1869: 89

⁵³ Filipović 1869: 24

Ich war vollkommen zufrieden damit.	Ja sam bio podpuno zadovoljan s njom.
-------------------------------------	---------------------------------------

Klaić, za razliku od Filipovića ne obrađuje tematsku cjelinu kazališta, već obrađuje temu odijevanja, koja je prisutna i kod Filipovića. U ovim tematskim cjelinama možemo vidjeti odnos između plemstva i posluge, te time stječemo bolji uvid u društvenu sliku 19. stoljeća. Klaićeva tematska cjelina oblikovana je u obliku dijaloga, u kojoj vidimo služavku i njezinu gospodaricu, koja izvršava gazdaričine naredbe. Sadržaj tematske cjeline će biti prikazan u Tablici 37.

Tablica 37⁵⁴O odijevanju

Hoćete li danas obući čizme?	Wollen sie heute Stiefel anziehen?
Dajte mi moje cipele!	Geben Sie mir meine Schuhe!
Iščistite (iskefajte) mi moje haljine!	Bürsten Sie meine Kleider aus!
Zakopčajte kaput!	Knöpfen Sie den Rock zu!

Filipović na početku ove cjeline navodi najvažniji vokabular. Dijalozi koje navodi Filipović su slični Klaićevim, što nam opet dokazuje koliki je utjecaj on imao na Filipovića. *Kleidung* = *oprava*, *odijelo*, *anziehen* = *obući*, *Strumpf* = *čarapa*, *Handtuch* = *ručnik*, *Oberrock* = *kabanica*, *Wäsche* = *rublje*. U dvojezičnim vježbama možemo vidjeti i primjere održavanja osobne higijene. Sadržaj tematske cjeline će biti predstavljen u Tablici 38, dok će vježbe biti prikazane u Tablici 39.

Tablica 38⁵⁵O odijevanju i osobnoj higijeni

Hoćete li vi danas da pod kabanicu obućete novu crnu surku?	Wollen Sie heute unter den Oberrock die neue schwarze Surka anziehen?
Da, samo ake ste mi kabanicu (gornjak) dobro izlupali.	Ja, wenn Sie mir nur den Rock gut ausgeklöpft haben.
Skopčajte mi moju haljinu.	Knöpfen Sie mir meinen Rock zu.
Pralja mi nije doniela rublja.	Die Wäscherin hat die Wäsche noch nicht gebracht.

Tablica 39⁵⁶Primjeri vježbi na njemačkom jeziku i rješenja na hrvatskom jeziku

Machen Sie, dass sie mit dem Anziehen fertig werden.	Gledajte, da se obućete (s oblačenjem gotovi budete).
--	---

⁵⁴ Klaić 1904: 114

⁵⁵ Filipović 1869: 110

⁵⁶ Filipović 1869: 25

Haben Sie schon Ihre Haare gekämmt?	Jeste li već počesljali svoju kosu?
Beschneiden Sie Ihre Nägel.	Odrežite svoje nokte.
Ich muss ein anderes Hemd anziehen.	Moram obući drugu rubinu.

Putovanje raznim prijevoznim sredstvima, poput vlaka ili kočije također nam pruža uvid u život ljudi 19. stoljeća. Klaić u obliku dijaloga opisuje putovanje željeznicom do Beča. Tematska cjelina opisuje situacije poput kupnje karata i predaje prtljage. Sadržaj tematske cjeline će biti predstavljen u Tablici 40.

Tablica 40 ⁵⁷O putovanju željeznicom

Naručite nam vozača, koji će nas dovesti do kolodvora.	Bestellen Sie uns einen Fiaker, der uns nach dem Bahnhofs fahren wird.
Koliko vlakova na dan odlazi?	Wie viel Züge gehen täglich ab?
Hoćete li karte prvoga razreda?	Wollen Sie ein Billet erster Klasse?
Koliko je postaja do Beča?	Wie viel Stationen haben wir bis nach Wien?
Predajmo svoju prtljagu!	Geben wir unser Gepäck auf!
Ovdje ima prazno mjesto u kutu.	Hier ist noch ein Eckplatz.

Filipović ovoj tematskoj cjelini posvećuje tri potpoglavlja u kojima obrađuje putovanje željeznicom, kočijom, parobrodom. Mi ćemo, kao što je već rečeno opisati putovanje kočijom. Filipović u ovoj tematskoj cjelini na slikovit način opisuje putovanje kočijom uslijed oluje. Primjer Filipovićeve glosara uključuje ovo izraze: *Sturm* = *bura*, *Schatten* = *sjena*, *aufrichten* = *izpraviti*, *Not* = *nužda*, *in den Stand setzen* = *srediti*, *Stallknecht* = *konjušičar*. Sadržaj tematske cjeline će biti predstavljen u Tablici 41. Dvojezične vježbe se ne bave putovanjem već donose dijalog gospodara i sluga, koji se tiče brige o konjima. Vježbe će biti predstavljene u Tablici 42.

Tablica 41 ⁵⁸O putovanju kočijom

Kakva strašna bura!	Welch' ein schrecklicher Sturm!
Konji jedva idu.	Die Pferde kommen kaum fort.
Za Boga miloga, kola će se prevrnuti.	Um Gotteswillen, der Wagen stürzt gleich ab.
Izgubio sam jednu cipelu u kolih, budite dobri potražiti ju.	Ich habe einen Schuh in dem Wagen verloren, suchen Sie ihn gefälligst.
Evo je gospodjo; sad ću ja s ovim gospodinom kola opet u red spremi.	Hier ist er Madame; jetzt werde ich mit diesem Herrn den Wagen auf's Neue in Stand setzen.
Moraju se izpraviti posve su razlupana.	Man muss ihn aufrichten, er ist ganz und gar zerbrochen.

⁵⁷ Klaić 1904: 149

⁵⁸ Filipović 1869: 290

Tablica 42⁵⁹ Primjeri vježbi na njemačkom jeziku i rješenja na hrvatskom jeziku

Wo ist der Stallknecht?	Gdje je konjušičar?
Wo sind meine Pferde?	Gdje su moji konji?
Habt ihr ihnen zu essen gegeben?	Jeste li im dali za jesti?
Dieses Pferd ist schlecht beschlagen.	Ovaj konj je loše potkovan.

Filipović i Klaić naposljetku obrađuju još jednu tematski sličnu cjelinu, a to je kupnja platna. Tematska cjelina napisana je u obliku dijaloga između prodavača i kupca, što uključuje razgovor o cijeni i kvaliteti platna. Dijalozi su istovrsni, te možemo pretpostaviti da je Filipović svoje dijaloge sastavio po uzoru na Klaića.

Klaićev dijalog će biti predstavljen u Tablici 43.

Tablica 43⁶⁰ O kupnji platna

Pokažite mi platno najbolje vrste!	Zeigen Sie mir ein Leinwand von der besten Sorte!
Trebam ga za košulje.	Ich brauche solche zu Hemden.
Pošto je metar od ovoga platna?	Wie hoch kommt das Meter dieser Leinwand?
Nije skupo!	Sie ist nicht teuer!

Filipović navodi najvažniji vokabular za ovu tematsku cjelinu: *Leinwand* = *platno*, *Hemd* = *košulja*, *rubina*, *Taschentuch* = *žepni rubac*, *Stück Leinwand* = *truba*, *komad*. Sadržaj tematske cjeline, koji je napisan u obliku dijaloga s prodavačem platna će biti predstavljen u Tablici 44. Vježbe, koje su sastavljene na sličan način će biti predstavljene u Tablici 45.

Tablica 44⁶¹ S platnaram

Bi l' mi hotjeli pokazati sasvim finog platna?	Wollen Sie mich ganz feine Leinwand sehen lassen?
Odmah, gospodine, valjda za košulje?	Gleich mein Herr, wahrscheinlich auf Hemden?
Da, trebam ga za košulje.	Ja, ich brauche es zu Hemden.
Evo više trubah (komadah).	Hier sind mehrere Stücke.

⁵⁹ Filipović 1869: 26

⁶⁰ Klaić 1904: 90

⁶¹ Filipović 1869: 245

Tablica 45 ⁶²Primjeri vježbi na njemačkom jeziku i rješenja na hrvatskom jeziku

Zeigen Sie mir Rumburger Leinwand.	Pokažite mi rumburškog platna.
Auf Hemden wünschen Sie?	Želite li za košulje?
Ja, auf zwölf Hemden.	Da, za dvanajest košuljah.
Dann belieben Sie so ein ganzes Stück kaufen.	Onda izvolite kupiti ovakav jedan komad.

Na kraju možemo zaključiti da su Klaić i Filipović svojim priručnicima otvorili put prema suvremenom shvaćanju usvajanja jezika, jer su u svojim priručnicima uključili i osobno iskustvo svojih čitatelja.

Nakon što smo usporedili priručnike obaju autora, posebnu pozornost ćemo obratiti jednom od najzanimljivijih dijelova *Besjedovnice*, odjeljku o gradu Zagrebu, koji ima pet potpoglavlja. Pripovjedač u prvom potpoglavlju najprije upoznaje svog sugovornika (možemo prepostaviti da je sugovornik iz Beča) s gradom Zagrebom i hrvatskim narodom. Pripovjedač u prvom potpoglavlju dočekuje svog gosta na kolodvoru i vodi ga u razgledavanje grada Zagreba. Filipović i ovdje navodi najvažniji vokabular: *bieten* = *pružati*, *davati*, *interessant* = *zanimljiv*, *Lage* = *položaj*, *Ausland* = *inozemstvo*.

Sadržaj tematske cjeline će biti predstavljen u Tablici 46. Iz dijaloga možemo zaključiti da je gost oduševljen gradom Zagrebom već pri prvom susretu.

Tablica 46 ⁶³Dolazak u grad Zagreb

Odmah smo na kolodvoru, a evo vidite Zagreb, glavni grad Hrvatske.	Gleich sind wir im Bahnhofs und da sehen Sie Agram, die Hauptstadt von Kroatien.
Pružao odavle jako zanimiv pogled.	Sie bietet von hier einen sehr interessanten Anblick.
Da, položaj je divan, to već naprvo djeluje na stranskoga.	Ja, die Lage ist wunderschön, und macht schon im Voraus einen sehr angenehmen Eindruck auf den Fremden.
Moram vas uvjeriti, da sam po onom, što se u nas o Hrvatskoj piše i govori, već po izvanskom izgledu jako iznenadjen.	Ich muß Sie versichern, daß ich nach dem, was man bei uns über Kroatien schreibt und spricht, schon bei diesem äußeren Anblick sehr überrascht bin.

U drugom potpoglavlju pripovjedač vodi svog sugovornika ulicama grada Zagreba, te ga upoznaje s gradskim znamenitostima, poput Jelačićeva trga i ostalih spomenika. Gost je znatiželjan, te s puno zanimanja postavlja pitanja svom vodiču, kako bi što više saznao o

⁶² Filipović 1869: 27

⁶³ Filipović 1869: 337

znamenitostima grada Zagreba. Primjer Filipovićevog glosara: *Platz* = *trg*, *Monument* = *spomenik*, *rüstig* = *živo*, *Grundherr* = *vlastelin*, *Festung* = *tvrđja*, *großartig* = *veličanstven*. Sadržaj tematske cjeline će biti predstavljen u Tablici 47.

Tablica 47 ⁶⁴ Razgledavanje grada Zagreba

Hajde sada malko, da se po gradu razgledamo.	Gehen wir jetzt ein wenig aus, um die Stadt zu besichtigen.
Idimo dakle lievo, prema ovom velikomu trgu.	Gehen wir also links, diesem großen Platze zu.
Kako se zove, i čiji se to spomenik vidi?	Wie heißt er, und wessen Monument sieht man da?
Trg se zove Jelačićev trg, a to je spomenik Jelačića bana.	Der Platz heißt Jelačić-Platz, und daß ist das Monument des Ban Jelačić.
Veličanstven spomenik i izvanredne umjetničke krasote! Tko ga je izveo?	Ein großartiges Monument und von außerordentlicher Schönheit! Von wem wurde es ausgeführt?
Glasoviti njemački umjetnik Fernkorn. Žalibože bila je to jedna od njegovih zadnjih umjetninah, jer je skoro zatim umro.	Vom berühmten deutschen Künstler Fernkorn. Leider war es eines seiner letzten Kunstwerke, denn er starb bald darauf.
Vidi se na Zagrebu, da se hrvatski narod klanja duhu nove civilizacije, i da živo napreduje.	Man sieht an Agram, daß die kroatische Nation dem Geiste der modernen Zivilisation huldigt und rüßtig vorwärts fortschreitet.

Pripovjedač nadalje govori svom sugovorniku o znamenitostima grada Zagreba, poput Markova trga: *Markus-Platz* = *Markov trg*, *Banalpalais* = *banski dvor*, *Bauart* = *način gradjenja*. Sugovornik od pripovjedača također saznaje zanimljive povijesne činjenice o pojedinim znamenitostima grada Zagreba. Sadržaj tematske cjeline će biti prikazan u Tablici 48.

Tablica 48 ⁶⁵ Znamenitosti grada Zagreba

Evo nas opet na jednom trgu, kako se zove i što je ovo na njemu?	Wir sind wieder auf einem Platz, wie heißt er, und was alles ist auf ihm?
Trg se zove Markov trg od crkve, koja je ovdje, i koja je iznutra prilično zanemarena. Kuća za crkvom kuća je županijska, u kojoj se nalazi prekrasna saborska dvorana.	Der Platz heißt Markus-Platz, von der Kirche, die da steht, und die inwendig ziemlich vernachlässigt ist. Das Haus hinter der Kirche ist das Komitatshaus, wo sich der schöne Landtagssaal befindet
Ovdje je god. 1573 postavljen jedan usjani željezni stolac, a zatim je na njem seljački kralj Matija Gubec jednom tako razbieljenom krunom okrunjen po hrvatskom plemstvu iz osvete radi učinjenje pobune; napokon je pako razčtvoren.	Da wurde im Jahre 1573 ein glühender eisener Sessel hingestellt und darauf der Bauernkönig Mathias Gubec mit einer ebenfalls glühender Krone, vom koroatischen Adel als Rache für für die geübte Meuterei gekrönt und endlich gevierteilt.

⁶⁴ Filipović 1869: 342

⁶⁵ Filipović 1869: 345

Pripovjedač i sugovornik u trećem potpoglavlju nastavljaju šetnju zagrebačkim znamenitostima, gdje razgovaraju i o emancipaciji žena odnosno njihovom obrazovanju, čiji je Filipović bio veliki zagovaratelj. *Hauptschule* = glavna škola, *Präparandie* = učiteljište, *Burg* = grad.

Sadržaj tematske cjeline će biti predstavljen u Tablici 49.

Tablica 49⁶⁶ Razgledavanje znamenitosti grada Zagreba

Ima li Zagreb i višu djevojačku školu?	Hat Agram auch eine höhere Mädchenschule?
Žalibože, dosad još ne.	Leider bis jetzt noch nicht.
Čudim se, da inače tako inteligentan grad tomu silnu zahtjevu napredujućega vremena već davno zadovoljio nije. Ta bez više naobraženosti ženskog spola upravo je posve nemogućan harmoničan razvoj narodne kulture i prosvjete.	Ich wundere mich, daß eine sonst intelligente Stadt diesem mächtigen Postulate der fortschreitenden Zeit noch nicht genügte. Ohne höhere Bildung des weiblichen Geschlechts ist ja harmonische Entwicklung der nationalen Kultur und Aufklärung ganz unmöglich.
To se već obće osjeća, to se nadamo, da će i tomu nedostatku skoro doskočiti.	Das fühlt man schon allgemein, und man hofft, daß diesem Mangel bald abgeholfen wird.
Zaista zanimiv izgled! Kakova se ono razvalina vidi u planini tamo?	Wirklich eine interessante Aussicht! Was für eine Ruine sieht man im Gebirge dort?
Razvalina njekoč važnog i čvrstog grada Medvegrada, koji je oko godine 1250. sagradjen i višeput važan bio u hrvatskoj poviesti.	Die Ruine der einst wichtigen und festen Burg Medvegrad, die ums Jahr 1250 erbaut wurde, und manchmal eine wichtige Rolle in der kroatischen Geschichte spielte.

Pripovjedač i sugovornik u četvrtom potpoglavlju nastavljaju razgledavanje grada i dolaze do Ilice. Filipović i ovdje čitateljima daje glosar na početku tematske cjeline: *Gewölbe* = dućan, *Zrini - Platz* = Zrinijev trg, *Trottoir* = pločnik, *Gebäude* = sgrada. Sadržaj tematske cjeline će biti predstavljen u Tablici 50.

Tablica 50⁶⁷ Šetnja zagrebačkim ulicama

A, sad smo opet u Ilici, kojom smo se dovezli sa željeznice.	Und jetzt sind wir abermals in der Ilica, durch die wir von der Eisenbahn gefahren sind.
Kakovih je krasnih kućah, i koliko ukusnih dućanah u ovoj ulici! Pa kakov širok i liep pločnik!	Was für schöne Häuser, und wie viele elegante Gewölber sind in dieser Straße. Und welch breites und schönes Trottoir.
Ova tek nova lane prosječna ulica zove se Gundulićeva ulica, na uspomenu najvećega hrvatskoga pjesnika Ivana Gundulića, umrvšega god. 1638.	Diese neue, erst voriges Jahr durchgeschlagene Straße, heißt die Gundulić-Straße, zu Ehren des größten kroatischen Dichters Johann Gundulić, der im Jahre 1638 gestorben ist.

⁶⁶ Filipović 1849: 347

⁶⁷ Filipović 1869: 349

Na kraju petog potpoglavlja, sugovornik se i dalje divi ljepotama grada Zagreba, među kojima i stolnoj crkvi. Pripovjedač svomu sugovorniku poput pravog turističkog vodiča govori i o povijesti gradskih znamenitosti. Kako bi čitatelju olakšao razumijevanje tematske cjeline Filipović daje najvažniji vokabular: *staunen = diviti se, Prachtwerk = izvrstno djelo, Umgebung = okolica*.

Sadržaj tematske cjeline će biti predstavljen u Tablici 51.

Tablica 51 ⁶⁸Povijest gradskih znamenitosti

Ja se samo divim. Zagreb posjeduje ovom crkvom pravu blagajnu umjetninah, kao što ju mnogi od najvećih austrijskih gradovah neposjeduje. Ovi oltari, to su sve sama izvrstna djela. Kad je sagradjena ta crkva?	Ich staune nur. Agram besitzt an dieser Kirche eine wahre Schatzkammer von Kunstwerken, wie sie manche der größten Städte Österreichs nicht besitzt. Diese Altäre sind wahre Kunstwerke. Wann wurde diese Kirche aufgebaut?
U 13. stoljeću, a od tog vremena ne bijaše skoro ni jednog biskupa, koji nebi što god za njezino proljepšanje učinio. Tako su darežljivošću sadanjega nadbiskupa, kardinala Jurja Haulika namuknuti oni veliepnj prozori sa slikarijom u staklu, kojima jedva da će ravnih biti u Austriji. I ove velike orgulje dao je on praviti, a stajale su do 30. 000 f. bez dopremnine.	Im 13. Jahrhundert, und seit der Zeit gab es kaum einen Bischof, der nicht zu deren Verschönerung etwas beigetragen hat. So wurden durch die Nunzienz des jetzigen Erzbischofs Georg Haulik, diese großartigen Fenster mit der Glasmalerei angeschafft, die kaum ihres Gleichen in Deutscherreich haben werden. Auch diese große Orgel ließ er machen, sie kam auf 30 000 f. Ohne die Transportationkosten.
Perivoj Maksimir (Jurjevac) jedan je od najljepših vrtovah u engleskom slogu (ukusu) na prostoru od više 200 jutara osnovan, i jedna od najzanimljivijih znamenitosti zagrebačkih; izvezimo se dakle tamo!	Der Park Maksimir (Jurjevac) ist eine der großartigen und schönsten Gartenanlagen, im englischen Stile auf einer Fläche von über 200 Joch angelegt, und eine der interessantesten Sehenswürdigkeiten Agram's; fahren wir also dahin!
Dobro, po objedu.	Wohlan, gleich nach dem Mittagmahle.

Filipović čitateljima nakon petog potpoglavlja daje vježbe u obliku dijaloga, koje su također povezane s razgledavanjem znamenitosti grada Zagreba. Vježbe uključuju pregled najvažnijeg vokabulara: *Fiaker = fiaker, izvoznik, umdrehen = okrenuti se, anlegen = osnovati, Orfanatorium = sirotište*. Vježbe će biti prikazane u Tablici 52.

Tablica 52 ⁶⁹ Primjeri vježbi na njemačkom jeziku i rješenja na hrvatskom jeziku

Fiaker, kehren sie gegen Maksimir um!	Izvoznice, okrenite prema Maksimiru.
Dieses lange Haus ist das erzbischöfliche Orfanatorium, wo arme Gimnasialschüler erhalten und gepflegt werden.	Ova duga kuća nadbiskupsko je sirotište, gdje se siromašni gimnazijalci uzdržavaju i opskrbljuju.
Das hier ist der erzbischöfliche Küchengarten.	Ovo ovdje nadbiskupov je kuhinski vrt.

⁶⁸ Filipović 1869: 370

⁶⁹ Filipović 1869: 45

5. Drugi Filipovićev dvojezični priručnik: Pomoćna knjižica za hrvatsko-njemačko jezikoslovje u pučkim učionah

Nakon *Besjedovnice* Filipović je 1870. izdao još jedan dvojezični priručnik za učenje hrvatskog odnosno njemačkog jezika naziva *Pomoćna knjižica za hrvatsko-njemačko jezikoslovje u pučkim učionah. Hülf - Buchlein zum kroatisch - deutschen Sprachunterrichte in Volksschulen*. Za razliku od *Besjedovnice*, ovaj priručnik je isključivo gramatički orijentiran. Priručnik se sastoji od pet potpoglavlja, nakon kojih slijede vježbe za samostalnu provjeru usvojenosti gradiva. Slijedeći tradicionalne gramatičke priručnike, Filipović u uvodu odnosno u prvom potpoglavlju objašnjava uporabu interpunkcijskih znakova, tako što u četiri stavka učenicima objašnjava kako čovjek razmišlja i na koji način kroz sustav naših misli stvaramo rečenice. Teorijski dio će biti predstavljen u Tablici 53.

Tablica 53⁷⁰O rečenici

Der Mensch ist das edelste Geschöpf auf dieser Welt. Er unterscheidet sich von allen anderen Geschöpfen, durch seine unsterbliche Seele, Vernunft und Sprache.	Čovjek je najodličniji stvor božji. On se od ostalih stvorovah razlikuje neuerlom dušom, razumom, jezikom ili sborom.
Mit der Vernunft können wir denken und das Gedachte sprechen oder sagen. Das wir uns von einer Person oder Sache denken, nennen wir einen Gedanken.	Razumom mislimo i misli govorom izražujemo ili kažemo. Što si o neknoj osobi ili stvari mislimo, to zovemo misao (pomisao).
Sagen wir einen Gedanken, laut, oder schreiben wir ihn auf, so entsteht ein Satz. Ein ausgesprochener Gedanke heisst darum ein Satz, weil wir in unserer Rede nach einzelnen Aussagen absetzen.	Kad misao izrečemo ili ju napišemo, tad postane izreka ili stavak. Izrečena misao zove se stavak zato, što se u govoru za svakom izrekom stane.
Die einzelnen Sätze werden beim Aufschreiben durch Unterscheidungszeichen getrennt. Die Hauptunterscheidungszeichen sind: Punkt, Frage- und Ausrufszeichen (. ? !). Der Punkt wird nach bejahenden und verneinenden Sätzen, Fragezeichen nach Fragesätzen und Ausrufzeichen nach Ausruf - oder Befehlsätzen geschrieben. Nach diesen Zeichen folgt ein grosser Anfangsbuchstabe.	Glavni razstavnici jesu točka (.) upitnik (?) i uzkliknik (!). Točka se piše za stavci jestnima i niječnima, upitnik za upitnima, a uzkliknik za onima, u kojih se uzkliče ili zapoveda. Za ovim razstavnicima sledi velika pismena.

Nakon teorijskog uvoda, Filipović učenicima postavlja zadaće, kako bi ustanovili jesu li dobro usvojili tematsku cjelinu. U prvoj zadaći Filipović želi provjeriti jesu li učenici usvojili vrste jednostavnih rečenica, time što im postavlja sljedeća pitanja: *Schreibet aus nachfolgenden Sätzen zuerst die Fragesätze, dann Ausrufsätze und zuletzt die bejahenden und*

⁷⁰ Filipović 1870: 1

verneinenden Sätze: *Der Fisch ist kein Frosch, die Sonne ist ein Himmelskörper, Adam, wo bist du? frug Gott. Folge deinen Eltern! Izpišite iz slēdećih stavkah najprije upitne, onda uzklične, te jestne i niječne stavke: Riba nije žaba. Sunce je nebesko tělo. Adame, gdje si? upita Bog. Poslušaj svoje roditelje!*

Nakon toga Filipović provjerava usvojenost interpunkcijskih znakova: *Schreibt Folgendes ab mit Beachtung der Unterscheidungszeichen und des grossen Anfangsbuchstaben: Gott hat den Menschen erschaffen sind wir nicht Kinder Gottes sei immer fleissig und aufmerksam die Katze ist klein. Bog stvori čověka zar nismo mi děca božja mačka nije ptica*

Filipović nadalje objašnjava sastavne dijelove rečenice (Satzteile, Sastavine stavka). Najprije objašnjava osobine slogova, koji će biti predstavljeni u Tablici 54.

Tablica 54⁷¹ Osobine slogova

Wurzelsylben heissen jene, aus welchen andere Wöter gebildet werden können, z. B. Gott, schrieb, lob.	Korenice jesu one slovke, iz kojih se tvore druge reći. n .p . Bog, pis, hval.
Nachsylben sind, die der Wurzel nachgesetzt werden, z. B. göttlich Schreiber, loben.	Dočetci jesu, koji se nalaze na kraju reći: n. p. božanski, pisar, hvaliti.
Vorsylben sind, welche der Wurzel vorgesetzt werden, z. B. vergöttern, Beschreibung, beloben	Zatčeci stoje pred korenicom, n. p: obožavati, opis, pohvaliti.

Nakon teorijskog dijela, Filipović daje učenicima vježbu u kojoj mogu provjeriti stupanj usvojenosti tematske cjeline: *Bestimmt in folgenden Sätzen: a) aus wie viel Wörtern jeder Satz besteht? b) wie viel Sylben jedes Wort hat und c) Welche sind Wurzel -, Vor - und Nachsylben? Ustanovite u sledećih stavcih a) koliko rećih ima u svakom, b) koliko slovkah u svakoj reći i c) koje su slovke korenice, začetci i dočetci. Wir gehen oft spazieren. Die Lehrer vertreten die Vaterstelle. Viele Vögel fliegen im Herbste in wärmere Gegenden. Die Häuser werden mit Ziegeln, Blech, Stroh oder Brettern gedeckt. Der Schmied benötigt das Feuer. Idemo često šetati. Učitelji zastupaju otca. Mnogo pticah leti u jeseni u toplije pokrajine. Kuće se pokrivaju opekom, limom, slamom ili daskami. Kovaču treba vatre.*

Možemo zaključiti da Filipović vježbe sastavlja na način primjeren učenicima pučkih škola. Filipović se u zadnjem dijelu prvog potpoglavlja bavi osobinama hrvatskih i njemačkih glasova, koji će biti predstavljeni u Tablici 55.

⁷¹ Filipović 1870: 5

Tablica 55⁷²O hrvatskim i njemačkim glasovima

Es gibt Selbst -, Mit - und Doppellaute. Selbst - oder Reinlaute sind a, ä, e, o, ö, i, ü, y.	Samoglasnice ili čisti glasovi jesu a e i o u. U njemačkom ä ö ü.
Mitlaute sind, welche man ohne Selbstlaute nicht rein aussprechen kann, z. B. b, d, t, g, h, r, z.	Suglasnice, loje se nemogu bez glasicah čisto izreći, jesu: b, d, g, h, r, z.
Doppellaute sind: im Deutschen ai, au, äi, ei, eu, ie und im Kroatischen ie und je.	Dvojne glasice jesu u hrvatskom: ie i je ili e u njemačkom pako ai, au, äi, ei, eu, ie.

Filipović nakon toga objašnjava suglasnike (Mitlaute) i dijeli ih na Lippenlaute (ustne glasove), Zungenlaute (jezične glasove), Zahnlaute (zubne glasove) itd.

Na kraju potpoglavlja Filipović učenicima daje vježbu u kojoj moraju prepoznati slične glasove na hrvatskom i njemačkom jeziku: *Stari kruh biva tvèrd. Das alte Brot ist hart. Za kućom je vèrt. Hinter dem Hause ist ein Garten. Pečena patka ima dva batka. Eine gebratene Ente hat zwei Schlägel.*

U drugom potpoglavlju Filipović na primjeru jedne rečenice opisuje vrste riječi, koje će biti predstavljene u Tablici 56.

Tablica 56⁷³Vrste riječi

Ein Satz kann aus vielen Wörtern bestehen und doch bedeutet jedes Wort etwas Anderes. So ist z. B. in dem Satze: <i>Gute Pferde laufen unverdrossen auch vier Stunden</i> ; bedeutet <i>Pferde</i> lebende Dinge; <i>gut</i> bedeutet <i>was für Pferde</i> laufen, <i>laufen</i> bedeutet <i>was sie tun</i> , <i>unverdrossen</i> bedeutet <i>wie sie laufen</i> , <i>vier</i> bedeutet wie viele Stunden.	Stavak može iz više rečih sastojati i svaka će reč nešto drugoga zanamenovati, n. p. u stavku: <i>dobri konji tèrče veselo i posle četiri sata</i> znači reč <i>konj živuću stvar</i> ; <i>dobri</i> znači <i>kakovi su konji</i> ; <i>tèrči</i> znači <i>što rade</i> ; <i>veselo</i> znači <i>kako</i> da tèrče, <i>četiri</i> znači broj.
Je nach der Bedeutung haben wir folgende Redeteile: 1. das Hauptwort, 2. das Beiwort, 3. das Zahlwort, 4. das Fürwort, 5. das Zeitwort, 6. das Umstandswort, 7. das Verhältnis - oder Vorwort, 8. das Bindewort, 9. das Empfindungswort und 10. (bloß im Deutschen) das Geschlechtswort.	Po značenju imamo u govoru slēdećih čestih: 1. Samostavnik, 2. Pridavnik, 3. Brojnik, 4. Zaime, 5. Glagolj, 6. Prislov, 7. Predlog, 8. Veznik, 9. Uzклик i 10. (samo u njemačkom jeziku) spolnik.

U svezi s tim Filipović objašnjava rod imenica (das Geschlechtswort des Hauptwortes, rod samostavnika), kao i broj samostavnika (Zahl der Hauptwörter).

U trećem poglavlju Filipović obrađuje der ausgebildete Satz, razšireni stavak, odnosno proširenu rečenicu. Pritom obraća pozornost na Umstandswort odnosno prislov, Fallendungen und Vorwörter (padeže i prijedloge). Filipović također obrađuje i njemačku konjugaciju imenica (jaku i slabu), koja govornicima hrvatskog jezika može stvarati poteškoće. Nadalje,

⁷² Filipović 1870: 7

⁷³ Filipović 1870: 9

Filpović se na isti način bavi i nepravilnom sklonidbom hrvatskih imenica, koja je važna za govornike njemačkog jezika koji uče hrvatski jezik (mati i kći).

U posljednjim potpoglavljima Filipović obrađuje Bindewort (veznik) i sklonidbu zamjenica na hrvatskom i njemačkom jeziku (Abänderung der Fürwörter).

6. Rječnici Ivana Filipovića

Osim po sastavljanju gramatičkih priručnika, Filipović je bio poznat i po pisanju dvojezičnih rječnika. Godine 1870. sastavio je *Novi rječnik hrvatskoga i njemačkog jezika* odnosno *Neues Wörterbuch der kroatischen und deutschen Sprache*. Možemo zaključiti da je ovaj rječnik univerzalan jer je bio namjenjen za uporabu obrazovanog društvenog sloja, što možemo iščitati iz naslovne strane rječnika (za porabu pravnika, činovnika, učitelja, trgovaca, obrtnika, zum Gebrauche für Juristen, Beamte, Lehrer, Handel - und Gewerbetreibende). Filipović je rječnik sastavio kako sam tvrdi po najnovijim izvorima uz stručnu suradnju Đure Deželića⁷⁴ i Đure Šimončića⁷⁵. Prvi svezak sastoji se od 1033. stranice i sadržava riječi od početnih slova A - O. Drugi svezak rječnika sastoji se od 2132. stranice i sadržava riječi koje počinju početnim slovima P - Ž. Posebnu zanimljivost ovog rječnika čini Zemljopisni rječnik (Geographisches Wörterbuch), koji sadrži nazive svjetskih i hrvatskih mjesta i njihove izvedenice (pridjeve, egzonime, etnike i endonime). Ovdje ćemo navesti neke od najzanimljivijih naziva, poput: Beč - a, Bečanin, Bečanka, bečki, adj. (Wien, Wiener, Wienerin, wienerisch), Bjelak - a, (Villach), Celje - a, (Cilli, Cilli gehörig), Čakovec - vca, Čakovčanin, Čakovkinja (Tschkathurn, einer von Tschakathurn, eine von Tschkathurn), Hvara - a, Hvaranin, Hvarkinja, hvarski - a, - o (Lesina, Lesianer, Lesinaerin, zu Lesina gehörig), Kalifornija - e Kalifornijac, Kalifornijka (Kalifornien, Kalifornier, Kalifornierin), Karlovac - vca, Karlovčanin, Karlovčanka, karlovački, - a (Karlstadt, Karlstädter, Karlstädterin, karlstädter), Kolin - a, Kolinčanin, Količanka, kolinski, kolinska, kolonska voda (Köln, Kölner, Kölnerin), Ljubljana - e, Ljubljanac, Ljubljanka, ljubljanski, adj. (Laibach, Laibacher, Laibacherin, zu Laibach gehörig), Medjumurje -a, Medjumurac (die Murinsel, Einwohner der Murinsel), Osiek - a, (Esseg), Sava - e , (Save, Sau), Subotica - e, (Theresiopel, Maria-Theresiopel), Virovitica (Veröcze). Zanimljiva su i osobna imena (Personennamen) i njihovi

---

⁷⁴ Đuro Deželić (1837.-1907.), hrvatski književnik i publicist. Uređivao je „Danicu“, „Vijenac“ i „Narodne novine“. Među njegova najpoznatija djela ubraja se *Životopis Mirka Bogovića* (1862.). Izvor: http://hr.wikipedia.org/wiki/%C4%90uro_De%C5%BEeli%C4%87 (Zadnji put pogledano 25.10. 2013.).

⁷⁵ Đuro Šimončić, hrvatski književnik i publicist. Među njegova najpoznatija djela ubrajaju se: *Biblijske pripovijesti iz Starog i Novog Zavjeta za katoličku djecu pučkih škola* (1894.). Izvor: <http://www.hsmuzej.hr/hrv/predmet.asp?p=189> (Zadnji put pogledano 25.10. 2013.)

njemački ekvivalenti poput: Blaženka (Beatrix), Bogdan (Deodat), Božena (Natalie), Bogomir (Gottfried), Dragutin (Karlo, Karl), Jagoda, Agata (Agathe), Ljubica (Amalia), Mirko (Emerik), Slavoljub (Eduard). Filipović i suradnici u rječniku navode termine koje su potrebni navedenim društvenim skupinama: pravnicima je primjerice potrebna riječ obrazac prisege (Eidesformel), činovnicima je potreban termin obrazac mjenice (Wechselformel), obrtnicima je potreban pojam obrtnica (Gewerbeschein). Ovi pojmovi nam pokazuju da su Filipović i njegovi suradnici posjedovali bogato leksikografsko znanje.

Filipović je godine 1878. sastavio *Džepni rječnik hrvatskoga i njemačkoga jezika (Taschenwörterbuch der kroatischen und deutschen Sprache)*. Ovaj dvojezični rječnik (izdanje iz 1900. i 1903. godine) sastoji se od dva svezka: prvi svezak sadržava njemačko-hrvatski dio, a drugi svezak hrvatsko-njemački. Ovaj rječnik namijenjen je općoj uporabi, te također sadrži manje opširan rječnik geografskih i osobnih imena.

7. Zaključak

Budući da je bio autor jezičnih priručnika i učitelj njemačkog jezika, Filipović je kao hrvatski rodoljub imao nešto drugačiju percepciju njemačkog jezika. Svojim djelovanjem nastojao je razviti poznavanje, razumijevanje i toleranciju između dvaju naroda. Smatrao je potrebnim da i govornici njemačkog jezika nauče hrvatski, te je stoga i pisao dvojezične priručnike. Smatrao je da bi poznavanje obaju jezika uvelike premostilo jaz koji se osjećao između dvaju naroda u Austro-Ugarskoj Monarhiji.

Nadalje, Filipović je bio svestrana ličnost, sa širokim spektrom poimanja pojma učiteljstva. Svojim radom u velikoj je mjeri utjecao i na razvoj nacionalne književosti, tako što je pisao knjige za mlade. U svezi s tim, predano je radio na unaprjeđivanju odgojno-obrazovanih metoda u tadašnjim školama. Filipovićevo područje djelovanja povezano je s reformama školstva, što je uključivalo i borbu za poboljšanje životnih uvjeta i statusa hrvatskih pučkih učitelja. Koliko je Filipović predano radio na poboljšanju učiteljskog statusa, govore nam njegova djela. On je naime, osnovao mnoga učiteljska društva, koja su mu pomogla u ostvarivanju njegova cilja.

Važan utjecaj na njegovo stvaralštvo imao je i duh vremena u kojemu je živio. U svojem profesionalnom razvoju kao učitelj njemačkog jezika, oslanjao se na starije i iskusnije uzore, te je spremno surađivao sa svojim suvremenicima, učiteljima njemačkog jezika, poput Franje Klaića. Filipovićevo svestrano učiteljsko osobnost potaknula ga je na pisanje vrijednih dijela, te je još za života stekao epitet „oca hrvatskog učiteljstva“, a njegovo kulturno i obrazovno naslijeđe kao učitelja njemačkog jezika živi još i danas.

Popis literature

- Bačić Kranjec, Vesna (1965): *Društveno politički rad Ivana Filipovića*. U: Zbornik za historiju školstva i prosvjete, Franković, Dragutin (ur.). Zagreb: Hrvatski školski muzej. 95-107.
- Bačić Kranjec, Vesna (1971): *Ivan Filipović (1823-1895)*. U: Ivan Filipović - Učitelj učitelja. Ogrizović, Pazman & Puževski (ur.). Zagreb: Pedagoško-književni zbor. 337-369.
- Bačić Kranjec, Vesna (1974): *Pedagoške misli Ivana Filipovića*. U: Ivan Filipović - Učitelj učitelja, Ogrizović, Pazman & Puževski (ur.). Zagreb: Pedagoško-književni zbor. 57-61.
- Cuvaj, Antun (1910): *Građa za povijest školstva kraljevine Hrvatske i Slavonije od najstarijih vremena do danas*. Zagreb: Kraljevsko Hrvatsko-Dalmatinska zemaljska vlada: Odjel za bogoštovlje i nastavu. Knjige: 2, 3, 4, 5.
- Čajkovec, Sigismund (1936): *Ivan Filipović*. U: Napredak, br 2. Zagreb: Hrvatski-pedagogijsko književni zbor. Zagreb: 49-56.
- Demarin, Mate (1974): *Ivan Filipović kao županijski školski nadzornik*. U: Ivan Filipović - Učitelj učitelja, Ogrizović, Pazman & Puževski (ur.). Zagreb: Pedagoško-književni zbor: 85-95.
- Dvorniković, Ljudevit (1895): *Spomen listak Ivanu Filipoviću. Posvećuje mu bivši učenik*. U: Napredak, br.45. Zagreb: Hrvatski pedagogijsko-književni zbor. 675-678
- Filipović, Ivan: (1855): *Uporavnik za početnicu i čitanku u prvom razredu katoličkih škola u carevini austrijskoj. Za učitelje i pripravnike*. Beč: Tisak L. Grunda.
- Filipović, Ivan (1869): *Hrvatsko-njemačka besjedovnica. Metodička uputa za praktično naučanje hrvatskoga i njemačkoga društvenog jezika. Kroatisch - Deutsche Konversations - Schule. Eine methodische Anleitung zur praktischen Erlernung der kroatischen und deutschen Umgangssprache*. Zagreb: Naklada Lava Hartmana.
- Filipović, Ivan (1869): *Aufgabenschlüssel zur Kroatisch - deutschen Konversations - Schule*. Agram: Kommissions - Verlag von Leopold Hartman's Buchhandlung.
- Filipović, Ivan (1870): *Pomoćna knjižica za hrvatsko-njemačko jezikoslovje u pučkim učionah. Hülf - Büchlein zum kroatisch - deutschen Sprachunterrichte in Volksschulen*. Osijek: Brzotisak Ignjata Medešickog.
- Filipović, Ivan (1875): *Novi rječnik hrvatskoga i njemačkoga jezika. Neues Wörterbuch der kroatischen und deutschen Sprache. Za uporabu pravnika, činovnika, učitelja, trgovaca i obrtnika. Zum Gebrauch für Juristen, Beamte, Lehr, Handel - und Gewerbetreibende*. I. svezak. Erster Band. Hrvatsko-njemački dio. Kroatisch - deutscher Teil. Zagreb: Naklada knjižare Lava Hartmana. Agram: Verlag von Leopold Hartman's Buchhandlung.
- Filipović, Ivan (1875): *Novi rječnik hrvatskoga i njemačkoga jezika. Neues Wörterbuch der kroatischen und deutschen Sprache. Za uporabu pravnika, činovnika, učitelja, trgovaca i obrtnika. Zum Gebrauch für Juristen, Beamte, Lehr, Handel - und Gewerbetreibende*. II. svezak. Hrvatsko-njemački dio. Kroatisch - deutscher Teil. Zweiter Band. Zagreb: Naklada knjižare Lava Hartmana. Agram: Verlag von Leopold Hartman's Buchhandlung.
- Filipović, Ivan (1879): *Reakcija proti školstvu*. U: Napredak, 11 (20). Zagreb: Hrvatski pedagogijsko-književni sbor. 161-201.
- Filipović, Ivan (1900): *Taschenwörterbuch der kroatischen und deutschen Sprache. Džepni rječnik hrvatskoga i njemačkoga jezika. I. Njemačko-hrvatski dio. I. Deutsch-kroatischer Teil*. 4. izdanje. Zagreb: Tisak i naklada knjižare Lav. Hartmana. (Kugli i Deutsch).
- Filipović, Ivan (1903): *Taschenwörterbuch der kroatischen und deutschen Sprache. Džepni rječnik hrvatskoga i njemačkoga jezika. II. Kroatisch - deutscher Teil. II. Hrvatsko-njemački dijel*. 4. izdanje. Zagreb: Tisak i naklada knjižare Lav. Hartmana. (Kugli i Deutsch).

- Franković, Dragutin, Ogrizović Mihajlo & Pazman, Dragutin (1971): *Sto godina rada Hrvatskoga pedagoško-književnog zbora i učiteljstva u Hrvatskoj 1871-1971*. Zagreb: Pedagoško-književni zbor.
- Häusler, Maja (1995): *Učenje njemačkog jezika u Hrvatskoj - S povijesnog aspekta*. Zagreb: Sveučilište u Zagrebu.
- Klaić, Bratoljub (2007): *Rječnik stranih riječi*. Zagreb: Školska knjiga.
- Klaić, Franjo (1904): *Praktischer Lehrgang der kroatischen Sprache. Nach der natürlichen Sprachmethode. Zum Schul -, Privat - u. Selbstunterricht*. Zagreb: Verlag von L. Hartman's Buchhandlung.
- Klaić, Franjo (1910): *Schlüssel zum praktischen Lehrgang der kroatischen Sprache. Nach der natürlichen Sprachmethode. Zum Schul -, Privat - u. Selbstunterricht*. Zagreb: Verlag von L. Hartman's Buchhandlung.
- Lončar, Ljuba (1955): *Iz korespondencije Ivana Filipovića*. U: *Starine*, knjiga 15. Zagreb: JAZU. 389-469.
- Lončar, Ljuba (1959): *Borba „Napretka“ za nezavisnost škole od crkve u razdoblju od 1868. do 1876*. U: *Pedagoški rad*, godina 14. Zagreb: Pedagoško-književni zbor. 373-383.
- Munjiza, Emerik (1994): *Ivan Filipović - predvodnik naprednog hrvatskog učiteljstva*. Magistarski rad. Zagreb: Sveučilište u Zagrebu.
- Munjiza, Emerik (1998): *Ivan Filipović (uz 173. godišnjicu rođenja)*. U: *Napredak*, 139 (2). Zagreb: Hrvatski pedagoško-književni zbor. 198-204.
- Nikić, Goran (2003): *Prosvjetom do slobode: U povodu 180. obljetnice rođenja Ivana Filipovića 24. lipnja 1823. - 28. listopada 1895*. U: *Napredak*, 144 (3). Zagreb: Hrvatski pedagoško-književni zbor. 371-382.
- Ogrizović, Mihajlo (1980): *Likovi istaknutih pedagoga: Ivan Filipović i Marija i Skender Fabković*. Zagreb: Zavod za pedagogiju Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu. 10-92.
- Previšić, Vlatko (1974): *Ivan Filipović o narodnom učitelju*. U: *Ivan Filipović - Učitelj učitelja*, Ogrizović, Pazman & Puževski (ur.). Zagreb: Pedagoško-književni zbor. 62-84.
- Šuba, Matija (1974): *Mladost Ivana Filipovića*. U: *Ivan Filipović - Učitelj učitelja*, Ogrizović, Pazman & Puževski (ur.). Zagreb: Pedagoško-književni zbor. 32-42.
- Trstenjak, Davorin (1897): *Život i rad Ivana Filipovića*. Zagreb: Hrvatski pedagoško-književni zbor.
- Vukasović, Ante (1994): *Ivan Filipović - Organizator hrvatskog učiteljstva*. U: *Prosudba djela Ivana Filipovića*, Vrgoč, Hrvoje (ur.). Zagreb: Hrvatski pedagoško-književni zbor. 22-34.
- Žigić, Omerka (1994): *Ivan Filipović - Književni tekstovi*. Vinkovci: Slavonica.

Zusammenfassung

Die Tradition des Deutschunterrichts in Kroatien ist sehr lang und bedeutend. Sie reicht tief in die geschichtliche Vergangenheit des Landes. Einer der wichtigsten Deutschlehrer aus der zweiten Hälfte des 19. Jahrhunderts war Ivan Filipović. Die vorliegende Arbeit hat sich zum Ziel gesetzt, sein pädagogisches und methodisches Schaffen nachzuzeichnen, vor allem seine Lehrwerke und Wörterbücher zu beschreiben. Es sind folgende Werke: *Kroatisch-deutsche Konversations-Schule*, *Hilfs-Büchlein zum kroatisch-deutschen Sprachunterrichte in Volksschulen*, *Taschenwörterbuch der kroatischen und deutschen Sprache (I. Deutsch-kroatischer Teil, II. Kroatisch-deutscher Teil)* und *Neues Wörterbuch der kroatischen und deutschen Sprache*.

Um dieses Ziel zu erreichen, müssen wir uns zuerst mit dem Lebenslauf von Ivan Filipović bekannt machen. Ivan Filipović wuchs in einer kultivierten Lehrerfamilie auf, die einen positiven Einfluss auf seine Entwicklung und auf sein Schaffen ausübte. Durch seinen Vater, der an der Trivialschule in Velika Kopanica Deutsch unterrichtete, kam Filipović in Berührung mit der deutschen Sprache. Er besuchte die deutsche Trivialschule in seinem Heimatort. Filipović besuchte das Gymnasium in Vinkovci, wo er im Jahre 1841 auch die Lehrerausbildung machte. Dann nahm er die Stelle des Deutschlehrers an einer Schule in Vinkovci an. Um sich weiterzubilden, besuchte er die Lehrerpräparandie in Mitrovica. Danach arbeitete er als Deutschlehrer in Požega und Zagreb. Währenddessen wurde er mit den damaligen schlechten Arbeitsbedingungen und dem niedrigen Lohn konfrontiert. Um diese Bedingungen zu verbessern, arbeitete er an der Gründung der Lehrerverbände.

Zu diesem Zeitpunkt begann Filipović seine literarischen Werke für Kinder und Jugendliche zu veröffentlichen. Zuerst schrieb er moralische und patriotische Gedichte, wie z. B. *Mladi naravi*, *Potlam nauka*, *Tri Leptira*, *Domородna utjeha*, *Mome rodu o novom godu*. Weiterhin übersetzte Filipović die Werke von deutschen Schriftstellern Franz Hoffmann und Christoph Schmid ins Kroatische. Sein Anliegen war, den kroatischen Jugendlichen die moralischen und patriotischen Werte durch Bildung und Literatur beizubringen.

Zu den wichtigsten Publikationen von Ivan Filipović zählen seine Lehrwerke und Wörterbücher. Seine Lehrwerke *Kroatisch-deutsche Konversations-Schule* (1869) und *Hilfs-Büchlein zum kroatisch-deutschen Sprachunterrichte in Volksschulen* (1870) sind zweisprachig geschrieben. Sie sind methodisch konzipiert. Das erste Lehrwerk, *Kroatisch-deutsche Konversations-Schule, eine methodische Anleitung zur praktischen Erlernung der kroatischen und deutschen Umgangssprache*, ist in Form eines Glossars geschrieben. Es ist in

verschiedene thematische Einheiten eingeteilt. In diesem Lehrwerk konzentriert sich Filipović in erster Linie auf die Vermittlung von Vokabeln und Begriffen, die man in der alltäglichen Kommunikation gebraucht. Eine thematische Einheit ist auf folgende Weise strukturiert: als Vorentlastung bekommen die Leser die Liste mit den wichtigsten Vokabeln. Nachdem sie sich die Vokabeln eingeprägt haben, können sie die dazugehörigen Gespräche lesen und auswendig lernen. Das Lehrwerk besteht aus drei Kapiteln.

Im ersten Kapitel, mit der Überschrift „Sammlung der in der Konversation üblichen Anreden und gebräuchlichsten Redensarten“ werden zuerst die üblichen Anreden angegeben, die in der zweiten Hälfte des 19. Jahrhunderts üblich waren, wie z. B. Herr Graf, Euer Wohlgeboren, Eure Durchlaucht. Es werden auch die damals gebräuchlichen Gruß- und Kontaktphrasen angegeben (z. B. Ihr Diener, Ich habe die Ehre, mein Kompliment zu machen, Gehorsame Dienerin). Im Kapitel „Die gebräuchlichsten Redensarten im gesellschaftlichen Umgang“ führt Filipović seine Leser in diverse sprachliche Muster ein, die pragmatischen Zwecken dienen und in verschiedenen Situationen verwendet werden können, wie z. B. wenn man nach etwas fragt, verlangt oder fordert, wenn man eine Bekanntschaft macht oder wenn man Freude oder Verdruss ausdrückt. Jedes Kapitel enthält zahlreiche Übungen zur Vertiefung des Stoffes. Um „Freude oder Verdruss“ auszudrücken, gibt Filipović u. a. folgende Sätze:

So ein außerordentliches Glück haben wir nie erwartet.	Takvoj izvanrednoj sreći nismo se nikada nadali.
Warum bist du immer so schlecht aufgelegt?	Zašto si uvijek tako zlovoljan?
<i>Arbeite, und du wirst keine Langeweile haben. (Imperativ)</i>	<i>Radi, pa se nećeš dugočasiti.</i>
Er hat mit großer Teilnahme zugehört, wie unglücklich du geworden bist.	S velikim je učešćem slušao, kako si nesretnim postao. (doslovni prijevod).
Wir waren schon alle ungeduldig über sein langweiliges Plaudern.	Već smo svi bili nestrpljivi radi njegova dugočasnog brbljanja.

Im zweiten Kapitel werden Gespräche über Gegenstände des gewöhnlichen Lebens bearbeitet. Diese Gespräche sind in einen Kontext eingebettet. Sie sind aus dem Alltag und mit der damaligen Freizeitgestaltung verbunden. Die Themen sind z. B. Vom Wetter, Vom Zeichnen, Vom Tanzen, Vom Reisen, Vom Theater. Der interessanteste Teil ist das Kapitel, in dem die Sehenswürdigkeiten der Hauptstadt Kroatiens beschrieben werden. Durch lebendige Dialoge werden die Leser mit der Stadt, mit ihren Sehenswürdigkeiten und ihrer Geschichte bekannt gemacht.

Es folgen einige Auszüge aus diesem Teil:

Odmah smo na kolodvoru, a evo vidite Zagreb, glavni grad Hrvatske.	Gleich sind wir im Bahnhofs und da sehen Sie Agram, die Hauptstadt von Kroatien.
--	--

Pruž a odavle jako zanimiv pogled.	Sie bietet von hier einen sehr interessanten Anblick.
Da, položaj je divan, to već naprvo djeluje na stranskoga.	Ja, die Lage ist wunderschön, und macht schon im Voraus einen sehr angenehmen Eindruck auf den Fremden.
Moram vas uvjeriti, da sam po onom, što se u nas o Hrvatskoj piše i govori, već po izvanskom izgledu jako iznenadjen.	Ich muß Sie versichern, daß ich nach dem, was man bei uns über Kroatien schreibt und spricht, schon bei diesem äußeren Anblick sehr überrascht bin.
Hajde sada malko, da se po gradu razgledamo.	Gehen wir jetzt ein wenig aus, um die Stadt zu besichtigen.
Idimo dakle lievo, prema ovom velikomu trgu.	Gehen wir also links, diesem großen Platze zu.
Kako se zove, i čiji se to spomenik vidi?	Wie heißt er, und wessen Monument sieht man da?
Trg se zove Jelačićev trg, a to je spomenik Jelačića bana.	Der Platz heißt Jelačić-Platz, und daß ist das Monument des Ban Jelačić.
Veličanstven spomenik i izvanredne umjetničke krasote! Tko ga je izveo?	Ein großartiges Monument und von außerordentlicher Schönheit! Von wem wurde es ausgeführt?
Glasoviti njemački umjetnik Fernkorn. Žalibože bila je to jedna od njegovih zadnjih umjetninah, jer je skoro zatim umro.	Vom berühmten deutschen Künstler Fernkorn. Leider war es eines seiner letzten Kunstwerke, denn er starb bald darauf.
Vidi se na Zagrebu, da se hrvatski narod klanja duhu nove civilizacije, i da živo napreduje.	Man sieht an Agram, daß die kroatische Nation dem Geiste der modernen Zivilisation huldigt und rüftig vorwärts fortschreitet.
Evo nas opet na jednom trgu, kako se zove i što je ovo na njemu?	Wir sind wieder auf einem Platz, wie heißt er, und was alles ist auf ihm?
Trg se zove Markov trg od crkve, koja je ovdje, i koja je iznutra prilično zanemarena. Kuća za crkvom kuća je županijska, u kojoj se nalazi prekrasna saborska dvorana.	Der Platz heißt Markus-Platz, von der Kirche, die da steht, und die inwendig ziemlich vernachlässigt ist. Das Haus hinter der Kirche ist das Komitatshaus, wo sich der schöne Landtagssaal befindet.

Ovdje je god. 1573 postavljen jedan usjani željezni stolac, a zatim je na njem seljački kralj Matija Gubec jednom tako razbieljenom krunom okrunjen po hrvatskom plemstvu iz osvete radi učinjenje pobune; napokon je pako razčrtvoren.	Da wurde im Jahre 1573 ein glühender eisener Sessel hingestellt und darauf der Bauernkönig Mathias Gubec mit einer ebenfalls glühender Krone, vom kroatischen Adel als Rache für für die geübte Meuterei gekrönt und endlich gevierteilt.
Ima li Zagreb i višu djevojačku školu?	Hat Agram auch eine höhere Mädchenschule?
Žalibože, dosad još ne.	Leider bis jetzt noch nicht.
Čudim se, da inače tako inteligentan grad tomu silnu zahtjevu napredućega vremena već davno zadovoljio nije. Ta bez više naobraženosti ženskog spola upravo je posve nemogućan harmoničan razvoj narodne kulture i prosvjete.	Ich wundere mich, daß eine sonst intelligente Stadt diesem mächtigen Postulate der fortschreitenden Zeit noch nicht genügte. Ohne höhere Bildung des weiblichen Geschlechts ist ja harmonische Entwicklung der nationalen Kultur und Aufklärung ganz unmöglich.
To se već obće osjeća, to se nadamo, da će i tomu nedostatku skoro doskočiti.	Das fühlt man schon allgemein, und man hofft, daß diesem Mangel bald abgeholfen wird.
Zaista zanimiv izgled! Kakova se ono razvalina vidi u planini tamo?	Wirklich eine interessante Aussicht! Was für eine Ruine sieht man im Gebirge dort?
Razvalina njekoč važnog i čvrstog grada Medvegrada, koji je oko godine 1250. sagradjen i višeput važan bio u hrvatskoj poviesti.	Die Ruine der einst wichtigen und festen Burg Medvegrad, die ums Jahr 1250 erbaut wurde, und manchmal eine wichtige Rolle in der kroatischen Geschichte spielte.

Im dritten Kapitel gibt Filipović Leseübungen und Gespräche mit kyrillischen Buchstaben. Die Inhalte sind ebenfalls mit dem alltäglichen Leben verbunden.

Im Gegensatz zu dem ersten Lehrwerk beschäftigt sich das zweite, *Hilfs-Büchlein zum kroatisch-deutschen Sprachunterrichte in Volksschulen*, mit der deutschen Grammatik. Es besteht aus 5 Kapiteln und enthält Übungen zur Vertiefung des Stoffes. Im ersten Kapitel erklärt Filipović seinen Lesern die Verwendung der Interpunktionszeichen und die Bedeutungen der entsprechenden Beispielsätze. Danach werden die Satzteile und die Eigenschaften der kroatischen und der deutschen Silben dargestellt.

Im dritten Kapitel beschreibt Filipović einige Wortarten, wie z. B. Umstandswörter und Präpositionen. Er geht auf die deutschen Konjugationsformen und die kroatischen Kasusendungen ein, die den Lernern Schwierigkeiten bereiten könnten. Im letzten Kapitel dieses Lehrwerks beschreibt Filipović das Bindewort und die Konjugation der Fürwörter.

Im Jahre 1870 veröffentlichte Filipović *Neues Wörterbuch der kroatischen und deutschen Sprache*. Dieses Wörterbuch war bestimmten Gesellschaftsschichten zgedacht (Lehrer, Juristen und Beamte). Das Wörterbuch besteht aus 2 Bänden. Der erste Band umfasst 1033 Seiten und der zweite 2132 Seiten. Der interessanteste Teil ist „Geographisches Wörterbuch“, das kroatische und deutsche Toponyme enthält. Im Jahre 1878 verfasste Filipović *Taschenwörterbuch der kroatischen und deutschen Sprache*, das aus zwei Teilen besteht.

Das methodische und pädagogische Schaffen von Ivan Filipović bildet eine wichtige historische Grundlage für die Erforschung des Deutschunterrichts in Kroatien. In seinen Lehrwerken zeigt sich sein methodischer Ansatz, der durch die kommunikative Verwendung der Sprache gekennzeichnet ist. Seine Lehrwerke ziehen die Perspektive und die Erfahrungen des Lerners in Betracht, was aus der heutigen Sicht der Fremdsprachendidaktik sehr bemerkenswert ist. Durch seine Lehrwerke wollte Filipović den beiden Völkern genuine interkulturelle Werte beibringen. Seine Hinterlassenschaft ist eine wertvolle Quelle des methodischen Wissens, aus der jeder Deutschlehrer in Kroatien etwas Neues lernen kann.